

მათსოვრები

ანუ

კაუპერიზმი და პროლეტარია

საქართველოში

გამოცემა

ზ. ჯიქინაძისა

მათხოვნაკები

ძველადგან.

ანუ

პაუპერიზმი და პროლეტარიატა.

44235

ი ა მ ა რ უ შ ი ძ ი ს ა .

(გ. ქ-ძმ-ნ. მ. მ.)

ტფილისი.

სტამბა ე. ხელაძისა, რუსის ბაზარი, სახლი სომხის სას. სემინ.

1905.

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 1 января 1905 года.

მათხოვრობა ქველადგან.

ნეტავ ვიცოდეთ, თუ დედამიწაზე მათხოვრობა როდის გაჩნდა და ან რისთვის, რა საჭიროებისათვის? ჩვენ ამის შესახებ განმარტებას არ დავიწყებთ, გაკვრით შევვებებით მას და ჩვენს ჰაზროვნების თანხმა სხივებსაც ადგილს დაუთმობთ. ნუ თუ ეს პირქვე დამამხობელი სენი კაცობრიობას თავის დასაწყისიდგან დაჰყვა თავის დასალუბად!

საკვირველია და საოცარი ამ სენის ისტორია, რად უნდა გაჩენილიყო დედამიწაზე ასეთი წესები, რა საჭიროებას შეადგენდა ამის გავრცელება, რომ „დაბადების“ თქმით, ერთის შთამომავლობის კაცისათვის ერთი ძლიერი, ანუ ცხოვრებით ამაღლებული ყოფილიყოს და ამავე პირის მეორე ძმა კი—მათხოვარი, შეუძლო, ლატაკი და სხენი. ერთი უნდა იყოს მოწყალე, მწყალობელი, ბატონი და მეორე კი უძლური და მოწყალეების მთხოვნელი. რატომ მოხდა ასე, რომ ან ერთმა შეიწუხოს თხოვნით თავი და ან მეორემ მოწყალეების გაღებით, ისევე ის არ სჯობდა, რომ ერთ მოდგმის კაცს არც სიმდიდრე ჰქონიყო და ამავე მოდგმის მეორე კაციც ლატაკი არ ყოფილიყოს.

რასაკვირველია, რომ ასე სჯობდა, ამას რაღა განმარტება უნდა, მაგრამ ეს რომ ასე არ მოხდა და კაცობრიობამ თავის დაარსების დღიდანვე აუქცია ამ თანასწორებრივ ჰაზროვნობას გზა და კვალი, რას უზავთ ეხლია, ვერაუფერს, დრო და ძალმოპრობა ვერას იქმს, დროის მეოხებით და რიგიანის განვითარებით კაცობრიობა ოდესმე კი მიახწევს იმ წერტილამდის, როცა უთანასწორო წესწყობილების შეჩვენება და გმობა დაიწყება.

იმასაც მოგახსენებთ, რომ წინა საუკუნოებში, იყვნენ ისეთი მწერალ მეისტორიე ფილოსოფოსნი, რომელნიც ძველ მამათა მოღვაწეობის ასეთს ღვაწლს და შრომას უარს ჰყოფდნენ, იგინი ამობდნენ, რომ დღევანდელ კაცთა სიბრალოული და შეწყალების ნატვრა და ღალადება ძველადგანვე მოისმოდაო, ძველათვე ნატრობდნენ ასეთ ჰაზროვნების წარმატებას და აღორძინებასაო, მაგრამ იგინი იმავ დროს იყვნენ დიდის შეცდომილების დაშვების თანამომხრენიო და თუ მათი ნატვრა წინ ვერ მიდიოდა, თუ ერში სასარგებლო ქადაგება ფეხს ვერ იდგამდა, ეს სულ იმის ბრალი იყოვო, რომ თვით ამ მამების მეოხებით ხდებოდა ყოველივე ესეო. ესენი ცალის ხელით და ყბით თუ ვრდომილთა შებრალებას ჰქადაგებდნენ და უთანასწორობას მუსრავენდნენო, იმავ დროს იგინი თავიანთის არსებით ასეთ მოძღვრებათა საწინააღმდეგო ძალასაც წარმოადგენდნენ და მეორე კედაროს აფუძნებდნენ და ავრცელებდნენ იმ უთანასწორო წესწყობილების ჰაზრებსაო, რომლებიც იმავ დროსვე განმტკიცდნენ ერის ცხოვრებაში, ფეხი გაიმაგრეს, ფესვი გაიდგეს და მის მეოხებით მერმისისთვისაც დაარსდა კაცობრიობისათვის დიდი უთანასწორო წესწყობილება, დიდი განსხვავება ძმათა შორის და დიდ პატარაობა, ამანვე მრავლად და ძლიერად შექმნა და ფეხზე წამოაყენა ზოგიერთ ტომთათვის დასალუბი მოვლენა, მომავლის უბედურება. ამ ქადაგების მხრით უტყუარს ჰეშმარიტებას წარმოადგენს მაჰმადიანობა და მისი სწავლა, ამას გარდა ხალხთა შორის ცხოვრების უკუღმართ წესების ნაყოფის ნიშნად რომის იმპერიაცო.

სილატაკესა და მათხოვრობაზედ სხვა და სხვა ეკონომისტებს ძველად თუ შემდეგ დროშიაც სხვა და სხვა შეხედულება აქვდათ, ამ სენის გაჩენის ძირითადს მიზეზებს ვინც სჩხრეკდა და ეძებდა, მერე იგი თავისებურს საუბარს და ცნებათა ახსნას იძლეოდა მათხოვრობის გაჩენაზედ. მაგალითებრ,

თავის დროის ცნობილ ეკონომისტი კურსენ სენელი ამბობს, რომ მათხოვრად ხშირად უფრო ის პირნი ვარდებიან, რომელნიც ჯანით სუსტნი არიან. მუშაობა გამუდმებით არ შეუძლიანთო და არც მამაპაპათაგან აქვთ რამე ქონება დატოვებულიო. მამა და დედა უნდა სცდილობდეს რომ შვილების გამრავლებას ქონებრივი გამრავლებაც მოუპოვოსო. შვილები ლატაკად და უსწავლოელად არ დასტოვოსო. ლატაკების სიმრავლეს საზოგადოებამ უნდა მიაქციოს ყურადღება და რამდენადაც მათხოვარნი გამრავლდებიან, იმდენიც საზოგადოებამ მეტი უნდა იზრუნოს და გაისარჯოსო. გლახების შესანახად ხალხზედ ხარჯი უნდა განწესდეს და ამ შესავალის ხარჯით უნდა შეინახონ გლეხებო. რამდენიც გლახები გამრავლდებიან, იმდენადაც საზოგადოებას შესანახი ხარჯი უნდა მოემატოსო. განათლება და წერა-კითხვის ვრცელება პაუპერიზმს ხელს უწყობს მოსპობაშიო. კურსენ სენელი და ამის დროის ეკონომისტნი სხვა და სხვა ნაირად ხსნიან ამ სენის მიზეზებს: ჩვენის მოსაზრებით კი ამის მოსპობა და გარდაშენება, ანუ მოსპობა აწინდელის ზოგად, რამ წესების გარდაქმნასა და გარდაკეთებაში სძევს. მოისპოს ის წესები რაც გლახებს აჩენს და მაშინ აღარც პაუპერიზმი იქნება და არც გლახა გაჩნდება. უამისოდ კი რამდენიც უნდა წამლები უძებნოთ ეს სენი არას დროს არ მოაჩვენებს, თუ იარის გამჩენი ბაცილები არ მოისპო და არ ამოვარდა ძირიან ფესვიანად. ეს კარგად შეიგნეს ზოგიერთ ეკონომისტებმა და მიტომ მათაც თავიანთ კალმის ძალით ამ სენის კარგად შეგნებასაც სინათლე მოჰფინეს, დღეს ეს შეგნება გავრცელებულია საერთოდ. სადაც არ არის იგი გავრცელებული, მერმის იქაც აიდგამს ფეხს. ეს არის მხვედრი თანამედროვე რევოლუციის კაცის მოძრაობის, მაინც ძველი ეკონომისტნი იმითიც პატივსაცემნი არიან, რომ იგინი თავიანთ ნაწერებში არც ამ სენს სტოვებდენ უყურადღებოთ და ასე თუ ისე ხშირად სჯიდენ სხვა და სხვა

ამგვარს საგნებზედ. ესეც კარგი ღირსება არის მათი დროის კვალიად.

ზოგნი ამბობენ, რომ კაცობრიობამ ძველადვე შეიტყო და შეიგნო თავის ნაკლულეფანებათა მნიშვნელობაო, ამ ნაკლთა მოსასპობლად მრავალნი ცდასა და ღწვასაც მიეცნენო. მაშ რამ შექმნა და დაარსა ძველათვე მონარქია, — იმპერია და რესპუბლიკა. სამი დაწესებულება, სამი საიდუმლო კაცთა კრებულის ძალა. სამი ხანა ცხოვრებისა რომა აღრევე გამოსცადა, მაგრამ მას ვერც ერთმა უშველა რამე, ვერც მეორემ და ვერც მესამემ. ყველა ეს წესები რომს ანიჭებდა მხოლოდ არა ღიდათ შორს მხედველურს ცხოვრების წესებს. მაგალითებრ, მონარხიის დროს რომის ძალა მხოლოდ თავის ცხოვრებისთვის ცხოვრებდა, — სხვების დამორჩილებას მაინცა და მაინც არ ელტოდნენ — რესპუბლიკამ განამტკიცა მეურნეობა, ნამყენი გაამრავლა, რამაც ხელი შეუწყო ვაჭრობის აღორძინებას. ვაჭრობამ შექმნა ბრძოლა შეძლების მექონ ერთა შორის. ამან გამოიხმო შერყეობა, კამათი, ბევრი რამ დაირღვა და დაიღეწა. ბევრი თვითმომრეობა ვრცელდებოდა, ამისთვის დაარსდა იმპერია, მაგრამ ვერც ერთმა და ვერც მეორემ რომისთვის ვერც ლატაკები შეამცირა და ვერც მის მომავალი დალუპვა. აქ მეფეც, ამპერატორი და რესპუბლიკაც ერთნაირათ ემსახურებოდნენ ერს, მათ არსებობას არ მოჰყვა რაც უნდა მოჰყოლოდა, მას მოჰყვა მხოლოდ მონება. მონებას მოჰყვა სილატაკე, მათხოვრობა და გლახაობა, შემდეგ, საუკუნოებში რომის უხეირთ წესები შეითვისეს სხვათაცა და ამ სხვათა მახლობლათ ჩვენც აღვმოვსჩნდით.

ძველად ამ სენს ხალხი ერთობ გულ გრილათ უმზერდა, ვინც მათხოვარი იყო, ის, იმ კაცისთვის სამღრთო მოვლენად, სამღრთო ვალად მიაჩნდათ. მის საკუთარს კუთვნილებათ, კაცი თუ მათხოვარი იყო, ის იმიტომ იყო მათხოვარი, რადგან ნაც ღმერთს იგი მათხოვრად დაებადნა. მათის ფიქრით, ამ

პირს ეს არ ასცდებოდა, აქ რომ ასცდენოდა, მაინც საიქიოს მოეხვეოდა გარს და მიწაშიაც კი გაამტვრევდა მტვერს. კაცი, რომელიც მათხოვრად ხდება, იმას შუბლზე აწერია ესაო, დაბადებითვე ჰყვება მას თანაო. თვით მათხოვრათაც ასე მიაჩნიათ თავიანთი ბედის საქმე, იგინიც ისევე ფიქრობდნენ და უფრო მეტათაც. იგი ფიქრობდა, რომ ყოველი უბედურების მიზეზი მე ვარო. სულ ჩემი ბრალიაო, მე რომ ესა და ეს საქმე არ მექნაო, მაშინ მე ასე არ გავხდებოდიო. სულ ჩემს ცოდვების ბრალია ჩემი გაგლახავენაო. ბედშავი მათხოვარი რომ დაჰკვირებოდა თავის ცხოვრების საქმეს, გადაეშალა თვალთ წინ ყველა თავის ცოდვები და დაეწყო მათ აწონ დაწონვა, მაშინ იგი ვერც ერთს ვერ შენიშნავდა ისეთ უდიდეს მიუპატიებელს ცოდვას, რომ ის მის მეოხებით ღმერთსაც გაელატაკებინა, მას სად ებადა იმდენი ძალა და ან რა გარემოებითი პირობებში იყო მოთავსებული, რომ მის მეოხებით რამე შეცდომა, ან ისეთი ცოდვა შეეძინა, რომ მერე ის ამ ცოდვის სამაგიეროდ საუკუნო სილატაკითაც დაჯილდოვებულიყოს. რაკი ძველად მათხოვართ ასე მიაჩნდათ თავიანთ ვრდომილების საქმე, შიტომაც ზოგიერთს ძველს მწერლებს და სახელმწიფო კაცებს მათზე ვერაფერი სასიკეთო წარმოდგენაც ჰქონდათ შედგენილი. იგინი ასეთ ლატაკთ სულ არ მოიხსენებენ, თუ ახსენებენ ისეც არა ფარსაგის თვალთ. ამის მხრით ქრისტიანობა, ამის ხანა და მის გავლენის ქვეშ ყოფილი მწერლები და წმინდა მამები უფრო ბრწყინავენ კეთილის ჰაზრებით.

ციცერონ ბრძენი, ძალიან მედიდურად მოგვითხრობს, რომ კილიკიაში ჩემის გამგეობის დროს, ერთ დღეს, რამდენიმე ათასი კაცი გავყიდეო. რომელ კაცნიც ჩვენ ერთის ხალხისაგან ჩავვივარდა ტყვეთაო. ვიტყვით დამატებით, რომ ეს ტყვე და მონები შეიძლებოდა ქართველებიც ან სომხები ყოფილიყვნენ, ვინ უწყის. აქ ჩვენ ერთი მაგალითი მოგვყავს

ციცერონ ბრძენის კეთილის მოქმედების, რომ იგი თამამად ბრძანებს კილიკიაში ხალხის დაყიდვას; რამდენი ახლა სხვა გზით იქნებოდნენ დაყიდულ დასჯილნი, ამას რიცხვი არ ექმნება და უკანასკნელ რომ ამ დაყიდულ-დაკარგულებს მათხოვრობა ელოდათ, არც ეს უნდა იყოს ჩვენთვის საეჭვო და საკვირველი.

ცეზარი და პომპეი მეტის მეტ სანაქებო და შესანიშნავს საქმეებს ჩაღიოდნენ, ამათ კაცის ღირსება და მნიშვნელობა ერთ ჩაღის თასად მიაჩნდათ, ეს ძრიელი გმირები მხოლოდ ამით იქებოდნენ და იღიდებოდნენ, რომ მათ ერთ დროს ორი მილიონს ხალხზე მეტი გაყიდეს, რომელთაც უკანასკნელ იგივე დღე დაადგათ, რაც სხვა და სხვა ბედშავ მათხოვრებს ედგათ გარს. ვინ ხალხი იყო ეს ბედშავნი, რომელი ტომის და ან პომპეისა და ცეზარისაგან ვინ იყიდეს, ამაზე ჩვენ არა ვიცით რა და ღრმა ჩაკვირვების მეოხებით ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ესენიც ქართველები და ან მთიელები არ ყოფილიყვნენ. ამის თქმას ჩვენ მით უფრო ვბედავთ, რადგანაც პომპეის საქართველოდგან დიდ ძალი ქართველობა ჰყვანდა წაყვანილი. პირველად ცხეთის ხიდი პომპეიმ გააკეთა, დღესაც ეს ხიდი პომპეის ხილად იწოდება ხალხში.

არისტოტელი, ეს ძრიელი გვაში, ეს შენიშნული მიმხვედრი ბევრის სამეცნიერო საგნების, იქამდის გაუმცნებელს გზას ადგა, რომ მათხოვარს, ანუ მონას სულ არაფრად სთვლიდა, ეს ბრძანებდა თურმე, რომ მონას მოსვენება რათ უნდაო. მონა მთელი დღე უღელში შებმულის ხარკით უნდა იყოს და მუშაობდეს, ოფლს ღვრიდეს, თავის ბატონისათვის თავს იკლავდეს და კვდებოდესო. ასეთი შეხედულებისა ყოფილა დიდებული არისტოტელი მათხოვრებზედ.

კატონი, ქებით განმარტავს, რომ მონა ან უნდა მუშაობდეს და ან ეძინოსო. სხვა დრო და მოსვენება ამისთვის საჭირო არ არისო. მონა მისის ბრძანებისამებრ საჭირო იყო

იმ დრომდის ვიდრე მას მუშაობა შეეძლო, როცა ველარ იმუშავებდა, მაშინ მას გზას უჩვენებდნენ და იგინი საბრალოდ ქუჩა-ქუჩა უნდა თრეულიყვნენ, უკანასკნელ მათხოვრად გახდებოდნენ. — მე მგონია, რომ რომში სწორეთ ასეთი უბედურის ხალხისაგან უნდა იყოს დაბადებული ის უბედური ხალხი, რომელიც ავით იყო რომში და რომელსაც მეექვსე ხარისხის წოდებას უხმობდენ. ეს დაჩაგრული და ფიზიკურის ძალოვნებით მკვდარი ერი მართველობას მხოლოდ სამხედროს მოვალეობისაგან ჰყოლია განთავისუფლებული, სხვა რა სიკეთეს უზამდა რომ არ განთავისუფლებინა. ჯანით მკვდარ ხალხს სხვა რაში გამოიყენებდნენ. სჩანს მეექვსე ნაწილი სულ ჯან დაღეული და უბედური ხალხი ყოფილა.

პლუტარხის თქმით ათინაში გლექაკობა მებატონეებს მოსავლიდგან მეექვსე ნაწილს აძლევდა თურმე. მაგრამ ხშირად ამასაც ვერ აძლევდნენ, რადგანაც ძველად ხალხი ხვნათესვას ზღირედ მისდევდა, ყოველს ოჯახს იმდენი მოსავალიც არ მოსდიოდა, რომ მის მეოხებით ოჯახის წევრთ საზრდოთ ჰყოფნოდესთ. მაშასადამე მებატონეს საიდგან რაღას მისცემდნენ. ამიტომ ხშირად ორი სამი წელიწადიც გადიოდა, რომ გლექი მებატონეს ხარჯს ვერ აძლევდა. შემდეგ რაკი გადასახადი ემატებოდა მშრომელი ვალში ვარდებოდა, ამის გამო მაშინ გლექი ვალების გამო შეძლებულს მებატონეს მონათ უხდებოდა. შეძლებული ასეთს მონებს ერთათ აგროვებდა, ზოგს შინ ყმა მოსამსახურედ იტოვებდა და ზოგიც სხვა და სხვა მხარეში მიჰყვანდათ და ჰყიდდნენ ცხვრებივით. მუშაობაში ამათ სულ ღვიძლებს აცლიდნენ. მინამ ჯანი ჰქონდათ, მინამდის ამუშავებდნენ და სისხლს სწურავდნენ, როცა მუშაობა აღარ შეეძლოთ, ან მოხუცებულებისაგან უძლოურდებოდნენ, მაშინ მათ გზასა და კარს უჩვენებდნენ. ამ საბრალოების ცხოვრებას შემდეგ რა უნდა მოჰყოლოდა, ცხადი საქმეა მათხოვრობა და კარ და კარ თრევა.

ამის უტყუარს ქეშმარიტებას წარმოადგენს რომის იმპერი-
ის ისტორია, რა არ მოხდა ამ ერში, რა არ აზვავდა, რა არ
შეიქმნა, ხელოვნება, ექიმობა, ჩუქურთმა, მხატვრობა, მიწად
მზომელობა, ვარსკვლავთ მრიცხველობა, დემოკრატიული გამ-
გეობა, არისტოკრატიული დასები და მათი წყობილება. აქ
ისეთი აზვავება არსებობდა, რომ ვეფხვებს და ლომებსაც კი
აშინაურებდნენ კაცის ხელით. რომის სენატმა ბევრი რამ მოი-
ნარუქა. რომის წესებმავე დაარსა ლატაკთ რიცხვი, ხელოსან-
თა, მუშათა, მხენელ-მთესველთა და სხვათა, — უკანასკნელ აქ
წარმოსდგა ბრძოლა შეუძლოთა და შემძლებელთა შორის.
უკანასკნელ გაიმარჯვეს პლეპეებმა შეძლებულეებზე, ეს იყო
დასაწყისი დემოკრატიზმისა, მაგრამ ვერც ამით იქმნა რამე,
რადგანაც პიროვნული ღირსება, მემკვიდრეობით მხარეები,
თანასწორული მზერა აქ აღრევე იქმნა შევინებული და გა-
ლახული. ამის უმთავრეს მიზენათ ეს ხდებოდა, რომ რომის
აყვავებული შენობები ინგრეოდნენ და იფშენიტებოდვენ,
მთელი ძალა უქმდებოდა. ეს წარმოშობა მათმა ზნეობრივმა
დაცემამ, მათმა თავაშვებულმა კულტურამ. რომის დაცემას
ბევრნი მიხვდნენ და ამათ შორის კატონიც, რადგანაც აქ ათას
ბრწყინვალე მდიდართ მეოხებით მილიონობით ლატაკნი, საპ-
ყარნი და მათხოვარნიც ჩნდებოდნენ.

იქ, სადაც მათხოვრობა მიდის წინ, სადაც მიკიტნის
დუქნები მრავლდება, პივახანები, რესტორანები, ტრახტირები,
იქ ოჯახური სახე სუსტდება და ასეთი მიმართვა მიდის წინ,
იმ სახემწიფოს ბოლოს გაროსკიპება მოსდევს ერში და შემ-
დეგ მთელი სახელმწიფოც როსკიპდება — ამას უკანასკნელ
მოსდევს მკაცრი დაცემა — მათხოვრები, უსახლ-კარონი და
უმეტესად მშიერნი. ამის ნიშნებს მკაფიოდ მისცა გზა თავის
ლექციებში გრანოვსკიმ და ნ. ჩერნიშევსკიმ ხომ აღრევე
გვაუწყა რომის იმპერიის დაცემის უმთავრესი მიზენები — ესე
იგი სილატაკე, მათხოვრები და მათი გამრავლება ოთხსავე

კუთხივ ერთნაირათ და ერთის ზომით. რუსულს მწერლობაში ბევრმა სწერეს რომის იმპერიის დაცემის მიზეზების ისტორიები და ყველას ესეთი შეხედულება ჰქონდა მიღებული, ასეთისავე ჰაზრისა იყო გამოჩენილი კრიტიკ პუბლიცისტი პისარევიც. ბევრს შესანიშნავს გვამს უსაუბრია ამ ისტორიის შესახებ და ყველას აღსავსეობით დაუსახელებია დაცემის უმთავრეს მიზეზად ცნობილი საგანი, ყველას ამ ისტორიის შემნიშნავს, აღმწერს და მომთხრობს თვალი წინ სარკეთ სდგმია იმ სახელმწიფოთ მომავალი ბედი და ცხოვრების პირობები; რომელიც მრავალ ცოდვილს რომის იმპერიის გზასა და კვალზე ყოფილა დამდგარი.

თვით ჩვენის დროის საფრანგეთის მსწავლულმა ლეტურ-ნომაც ასეთი საუბარი გაუწია ევროპის ერს, თვით ამ მსწავლულმაც ასეთივე გეგმა წარმოადგინა ევროპის ერთა მომავალის ცხოვრების. ნათლად, პირუთვნელად და შორის მკვრეტელობით იუწყა ამ პირმა, რომ ევროპის სახელმწიფოებმა რომის იმპერიის წესწყობილების მსგავსს გზასა და კვალს თავი გაანებოსო, თორემ მომავალში მასაც რომის მხვედრი დახვდება გზაშიო. იგი არ ასცდება მასაო. ამ მოძღვრების თანხმად ევროპის ერთა წინაშე სხვებისაგანაც ბევრი რამ იქმნ წარმოთქმული, მაგრამ საუბედუროთ კი მრავალთაგან არა იქმნა ეს შეწყნარებული და დღესაც განვითარების მექანი და შეძიებელი ევროპა თითქმის ხელს უწყობს თავის დასაღლუს და შესარცხვენს წარმატებას, თავის ჩუმს მტერს—ეს მტერი არის უმრავლესობის სილატაკე, ადამიანურს ცხოვრების მოკლება, დავრდომა და ბევრიც სხვა საქმენი, რასაც შედეგათ მათხოვართა გამრავლება მოსდევს და უმრავლესობის გახრწნა და დაღუპვა.

რუსის გამოჩენილი მწერალი ტკაჩოვი სწერს, რომ ევროპაში ორს კაცზე ერთი მათხოვარი მოდისო. ეს არ შეჰფერის ევროპას. ქრისტიანობის აღორძინების შემდეგიდამ მო-

ისმის ძმათა და ლატაკთა სიყვარული, თვით მქადაგებელნიც ამას გვაუწყებენ მაღალის ხმით, ზარის რეკვით, ცრემლით და ლიტანიით და ნუ თუ სირცხვილი არ უნდა ჩუქს ევროპისთვის ეს, რომ დღეს, ორს ან სამს კაცზე ერთი მათხოვარი მოდიოდესო?!

გამოჩენილი ეკონომისტი ჯონ სტუარტ მილიც მეტად უნუგეშოდ უმზერს ამ ლატაკთა და მათხოვართა მდგომარეობას და ცხოვრების პირობებს. ბევრნაირად არჩევს ეს პირი ამათ ცხოვრებას და უკანასკნელ იმ დასკვნას ეძლევა რომ ასეთ ლატაკებს არაფერი ეშველებათო, გინდ მათ მთელი ქვეყნის სიმდიდრეც რომ გაუყოთ და გაუნაწილოთ. ე. ი. ამათ მოსასპობად სრულ სხვა ზომებია მისაღებია, სულ სხვა გზა და ხერხია საჭიროვო. აქ იგულისხმება სრულიად გარდაქმნა თანამედროვე სახელმწიფო წესების მართვა-გამგეობისა.

მალტუსს, ამ საოცარს გვამს, ამ უდიდეს დამკვირვებელს ბუნების საიდუმლოებათა, მან, ვინც წარმოადგინა ქვეყნის დასასრულის ხანაც კი, თუ როგორ გადის დრო, როგორ ილახება მიწის ნიადაგი, როგორ ჰკარგავს იგი თვის ნიადაგს, მზე როგორ იღვება, როგორ ნელდება, ამის სამაგიეროდ სხვა არაფერი სჩნდება და უკანასკნელ როგორ იყინება მთელი სამყარო, დედამიწა და მასზე მცხოვრები კაცობრიობა. ეს გვამი ბრძანებს, რომ მათხოვრობას ღვთაებრივი ანუ ბუნებრივი კანონები აფუძნებსო. უამისოდ მისი დაფუძნება ყოველად შეუძლებელიაო. ამიტომ მათხოვარი, როგორც მღვთის განგებით გაჩენილი უნდა განთავისუფლებულიყოს ყოველ ნაირის პიროვნულის პასუხის გებისაგანო. ესკი საექვოა მალტუსისაგან მათხოვართა სასარგებლოდ. მაინც მალტუსს ღრმა შეხედულება აქვს კაცთა ცხოვრების არსებობაზედ.

გამოჩენილი კერძო ეხება ამ სენსა და დიდის სიბრალოლით მოსაგს მისი კალამი აღწერა «სოციალურის მეცნიერებისა».

ცნობილი ისტორიკოსი მიშლელე ეხება სილატაკეს, მათხოვრობას და ასეთ საგნებს, ეს სახელოვანი მსწავლული ისტორიკოსი ბრძანებს, რომ «მათხოვრობის ამოფხვრა არის ფილოსოფიის ქვა ახალს ცივილიზაციაში» ჭეშმარიტად რომ ეს ასეა, ამას მტკიცება და ფიქრი არ უნდა, მხოლოდ დღევანდელის ევროპის საქმეა რომ ეს ფილოსოფიის ქვა როგორმე აღმოკვეთოს ევროპის ერთა ცხოვრებაში და დღევანდელ ლატაკთ მდგომარეობას სულ სხვა სახე და მიმდინარეობა მისცეს.

ზოგი ერთი მწერლები და მათ შორის დ. პისარევი რუსულს მწერლობაში შემდეგი შეხედულებისა არის. საპყარ მათხოვრების დახმარების მოვალენი ისინი არიან, ვინც ეს გვამნი მათხოვრათ ჩააგდეს, ჩვენ რაც გინდა ბევრი უშველოდ, მაინც იმდენს ვერას უშველით, მაინც იმდენს ვერას მივსცემთ, რომ იგი სამუდამოდ მოვაშორეთ მათხოვრობას. ეს იქნება მხოლოდ დროებითი, თორემ შემდეგ მას მათხოვრობა თავიდან მაინც არ ასცდებაო. იგი ისევ მათხოვრად ჩაეარდებაო. მოისპოს ის წესები რაც მათხოვრობას ბადავს, და მაშინ მოისპობა თვით მათხოვრობაცო. თუ არა და მცირე მათი ხელის გაწვდით არაფერი გამოვა და იმათაც მოვაშორებთ მათ მზრუნველობას თავიდან ვინც მოვალენი არიან, რომ მათხოვრებს უპატრონონო. სხვები ამის წინააღმდეგნი იყვნენ და სწერდნენ შემდეგს:

მათხოვარი როცა მოგადგება კარებზე, იმის განსჯა აღარ შეიძლებაო, თუ იგი მათხოვრად რათ ჩავარდაო, ჩვენ იმ წუთში მის ცხოვრებას კრიტიკის თვალით არ უნდა შევხედოთო. იმ წიგნში იქმნება ის მშვიერი არის, იმისაგან შეწუხებულა კიდევ, ამ განწირულების დროს მას დახმარების მაცემა უნდა, რომ წუთიერის სილატაკისაგან თავი იხსნას, მშვიერი არ მოკვდეს, და ცნობილი ფიქრებით მერე შეიძლება რომ კაცი მოეპყრას ისე, როგორც საჭირო იქმნება. ანუ ქვეყნისთვი სასარგებლო.

ერთა შორის ცხოვრებაში. მეცნიერ მსწავლულის ასეთ აზრს ვრთი მსწავლული მღვთის მეტყველი პასტორი წინააღმდეგი გაუხდა. ამან მსწავლულ ლექტორს იქვე სიტყვა მიუგო ასე:

მსწავლულის შლეიდენის შენიშვნები ჩვენ ჭეშმარიტებათ მიგვაჩნია, ჩვენ გვწამს ყოველივე იმ სახით და ისე, როგორც შლეიდენს სწამს და სჯერა,—მაგრამ დღეის კაცობრიობის უმრავლესობისათვის იგი სახმარად ვერ გამოდგება, რადგანაც მათი გონება ჯერეთ ისე არ არის აღორძინებული და წინ წასული, რომ მას შეეძლოს ამა თუ იმ ყოველი ჭეშმარიტების სინათლით გაგება, ვაი თუ მოუმზადებელი გონება ისეთის მოძღვრებისაგან უფრო შეირყოს და მას დიდი ვნება მოჰყვეს მომავლისთვის. ხომ მოგეხსენებათ კაცობრიობის დღევანდელი გონებითი და ზნეობითი წარმატების ზომა. როცა იგი ამით დაწინაურდება, მაშინ ჩვენ შლეიდენის ჰაზრების წინააღმდეგნი სულაც არ ვიქნებით, რადგანაც მას გონივრულად მომზადებული თავობა გონივრულადვე გამოიყენებს და სადღეისოთ კი იგი უდროვოდ მიგვაჩნია უმრავლესობისთვისა!.

ამ პასუხს შლეიდენმა კვალად მისცა მშვენიერი პასუხი და დააბოლოა, რომ „მე თქვენთან, როგორც სასულიერო პირთან არ მინდა ამას შესახებ კამათიო“.

საფრანგეთშიაც ასევე იყო და აქ უფრო მკაცრად იღვწოდნენ სილატაკის მოსასპობათ, ლატაკთა და მათხოვართა დასახმარად. ამის შესახები ქადაგება საფრანგეთში მეთვრამეტე საუკუნიდგან აღორძინდა და ამ აღორძინებას მეტათ გამოჩენილი გუნდი ჰფლობდა. გუნდი მეცნიერების, ენციკლოპედიისტების და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვანი. ამ ბრწყინვალე პირების ღწვამ ეს კითხვა მეცხრამეტე საუკუნეში უფრო სხივოსნობით შემოსა, იგი უფრო საყურადღებოდ გახდა. ამ სენმა გაიტაცა მრავალთ ყურადღება და გერმანიაში თუ მას მარკსი, ლასალი, ლიბკნეხტი, ბებელი და თვით ნასწავლ

ფიზიოლოგებიც ჰყვანდნენ, საფრანგეთში თვით დიდებულ ისტორიკოს ფილოსოფოსებიც გაუჩნდნენ, როგორც კონტი, ლუი-ბლანი, მიშლე, პრუდონი და ბევრნიც სხვები. ამათ ნიადაგს მოჰყვა რესპუბლიკის გამგეობის დროის მთელ მსწავლულთა ძალა და ღწვაც, რომელნიც აუცილებლად ითხოვდნენ სილატაკის და მათხოვრობის დამხობას და მოსპობას.

თუმცა მათხოვრობის დასამხობად ჯერჯერობით თვალით საჩინოთ თანამედროვე მსწავლულთ მწერალთა და მებრძოლთაგან ბევრი არაფერი გაკეთებულარა, მაგრამ რაც გაკეთდა, რაც კეთდება, ის შედარებით წინანდელ განაკეთზე ბევრად მალლა დგას, ბევრად წინ არის წასული, ამის შედარება არც კი შეიძლება, რადგანაც ყოველივე წინ მიდის, წარმატებას ეძლევა, კაცობრიობა რასაც თავის სავალდებულოდ გუშინ ვერ გრძნობდა იმას დღეს გრძნობს. მაცხოვრის დაბადების შემდეგ ყველაფერი წინ მიდის, ყველაფერი წარმატებას ეძლევა. ბევრნი ამბობენ, რომ წინეთ უფრო კაი დროება იყო, ვინემც დღესაო, ეს ტყილია. წინანდელს ერს თვის ბედასლობის და უხეირობას სულ არაფერი დაკვირვება ჰქონდა, იგინი სულ ვერაფერს გრძნობდნენ. მათთვის ყველაფერი ფარდა დახურულად იყო, — დღეს კი, მადლობა ღმერთს, ეს ისე აღარ არის, დღევანდელი თავობა გრძნობს ისეთ საგნებს, რის გრძნობის წარმოდგენა ძველებს სულ არ ჰქონდათ, და ახლა, მომავალში, რაგვარ წარმატება მიეცემა, ამას ფიქრი არ უნდა, რასაც კაცი ელტვის და ებრძვის, ცხადი საქმეა, რომ ის მომავალში წინ წაიწევს, მომავლისთვის აღორძინდება, მას წარმატება მოელოს, რადგანაც ამ წარმატებას თვით კაცობრიობაც ელტვის გამუდმებულის ბრძოლით, შრომით და ღწვით. ფიქრი არ უნდა, რომ ცდა ოდესმე თავისას გაიტანს, ოდესმე კაცობრიობა მისწვდება თავის საწადელს. ამ წარმატებას ვერავინ დაუდგება წინ. მას ვერაფერი შემუსრავს. ამის საწინააღმდეგოდ ვერც რკინა გააწყობს რამეს, ვერც სიბი

კლდე, ვერც ხმალი, ხანჯალი და თოფ-ზარბაზანი. რასაც მეცნიერება, ფილოსოფია და ახალი ძალა ემხრობა. მომავალიც იმისია, მას მოელის დღესასწაული, აღორძინება და აღდგენა. დღევანდელი ყოველი „კეთილის“ ვალს შეადგენს მომავლისთვის მათხოვრობის და სილატაკის მოსპობა.

მათხოვრობა — ბევრის მსწავლულის თქმით არის კაცობრიობის ლაფი, შერცხვენა, სამარცხვინო ნიშნები, კაცის ველურება, ნადირობა და ბევრიც სხვანი, რასაც ჩვენ აქ ყველას ვერ მოვსთვლით. კაცის გონებამ როგორც დასცა მონება, როგორც აღადგინა ბევრობა რამ ნათელი შეხედულება კაცობრიობის ცხოვრებაზე, ისევე მან მომავალში უნდა მოსპოს ხალხში სამარცხვინო სილატაკე, მათხოვრობა და ამისთვის ცრემლების ღვრა, თორემ უკანასკნელ თვით ეს სენი გახდება მრავალთა ტომთა განსაცდელათ, თვით ეს სენი ჩაითრევს ბევრს ერს და მას ისე შეუშინებლად ჩანთქავს, რომელსაც აღმნიშნავი და კარგათ დამკვირვებელიც არ ეყოლება. ამ სენის გაფრთხილებისთვის ამ უკანასკნელს დროს ევროპას ლეტურნომაც აუწყა. თუ ამას ევროპის ერმა ყურადღება არ მიაქცია და თავიდგან არ აიცილა თავის ჩუმი სენი, თავის დამღუპავი ძალა, თავის გახრწნა, მაშინ მომავალში ადვილათ მოხდება, რომ სპენსერის, შალტუსის და ტენის ბრძანების თანახმად ისე აირევიან ერთმანერთში, როგორც ცეცხლი, ზეთი, ნავთი და წყალი ერთმანერთში, მერე რა მოჰყვება ამას, ეს უეჭველია შესმენილ მკითხველს მოეხსენება.

მათხოვრობას რომ დიდი შიში მოელის და მას შეუძლიან დიდი ვნებაც მოუტანოს კაცობრიობას, ამაზე კარგად მარტავს ნ. შელგუნოვი, თავის ერთს წერილში, გამოჩენილი ფლეროვსვი და ბევრიც სხვები ვინც კი შეჭხებიან ამ ბედშიაგ ხალხს და მათ მწარე მდგომარეობას და შეწუხებულს ლუკმას. ამათ და სხვათა მწერალთა შეხედულების დასაქმებლად ჩვენ მივიღებთ სახეში თუნდ ჩვენს მდგომარეობას და ჩვენს სამეფოის დასასრულს, თუ ერთხელ აყვავებულ

სამეფოს როგორ შეუმჩნევლად მოეღო ბოლო ისეთ დროს, როცა მას რომ წინეთ ჰქონდა ბოლო მოღებული, ხოლო იმ დროს უნდა მობრუნებოდა ბედის ვარსკვლავი. საქართველო დაემხო ისეთ დროს შეუმჩნევლად, როცა დამხოზილი უნდა აღორძინებულიყო. მაგრამ ეს ისე არ მოხდა, და მოხდა ის, რასაც საქართველოში ნიადაგი ადრიდგანვე ემზადებოდა, რასაც ქართველნი თითქოს არც კი გრძნობდნენ და არც ამჩნევდნენ. მაშ მე აქედგან დავიწვებ ჩვენებურ მათხოვრების შესახებ და მას მცირეთ ისტორიულათაც გადავავლებ თვალს, ცხადი საქმეა, რომ იგი არ იქმნება მეტი.

როგორც სჩანს ჩვენის ისტორიულის წიგნებიდგან, საქართველოში მონება, მდაბალ-მაღალთ განსხვავება სწორეთ იმ სახით ყოფილა, როგორც რომში და ათინაში. აქაც თითქმის ისივე ხანა და ხანა უვლია ხოლმე ქართველ ხალხს თავის ცხოვრებისა. მას გაუკლია ბევრ ნაირი წეს-წყობილება, არ დარჩენილა არც ერთი წეს-წყობილება ძველის ხალხებისა, სახელმწიფოს, იმპერიულის, თუ რესპუბლიკანური, რომ მას ძველათვე არ განეკლოს. მამასახლისური წეს-წყობილება მე პირ და პირ რესპუბლიკურს წესებად მიმაჩნია. ვინც კი გაიკნობს მამასახლასურს წესებს, ის ამაზე ცხადათ დარწმუნდება. ერთის სიტყვით, რაც კი ძველს ხალხთა შორის რამე წესები ყოფილა—იგივე შემოუტანიალ ქართველთ. ამასვე ამტკიცებს ცხადად თვით კანონ მდებლობაც. ჩვენი კანონ მდებლობის-წეს რიგი პირ და პირ სხვათა სახეს წარმოადგენს. როგორც ასეთის საქმეებით ვყოფილვართ სხვებთან დაახლოვებულნი, ისევე გლახაკების ცხოვრების მდგომარეობით, მუშა ხალხის, ლატაკების და საპყრების.

ქრისტიანობის მიღებამ და გავრცელებამ ბევრი რამ ამოაგდო და ამოთხვრა ჩვენში, ბევრი რამ მოსპო ძველის წეს-წყობილებისა, ბევრი რამ დაამხო ისე, რომ მის ნატამალიც არ დაშთა. ასეთს ცვლილებითი ცხოვრების სახეს წარ-

შოადგენს მუშაკთა, გლახაკთა და მონათა ცხოვრების ცნობე-
ბი. კარგად სჩანს, რომ ქართველებს გლახები ძველათვე
სცოდნიათ. ჩვენ ძალიან შორს არ წავალთ, ქართველთ შო-
რის გლახაკნი, ლატაკნი და მათხოვარი რომ ძველიდგანვე
იქნებოდნენ გამრავლებულნი, ამას ფიქრი არ უნდა, ეს კა-
ნონი იყო ძველად ყველა ძლიერი სახელმწიფოებისა და ცხა-
დი საქმეა, რომ ეს ასევე იქმნებოდა საქართველოში ქარ-
თველთ შორის. რამდენიც სახელმწიფო მალა იწევს და ერთი
ნაწილი მისი მალღდება, იმდენად მეორე კედაროს შეუძლოთა
რიცხვიც უფრო ფართოვდება-მათხოვრობა და ასეთი წესები
ერთი ათად მრავლდება-მატულობს.

შოთა რუსთაველი გლახაკთა საქმეს, შეწყალებას, შებრა-
ლებას და დახმარებას დიდის თანაგრძნობით უმზერს. სამღრთო
ვალად სდებს მათს მფარველობას, პატრონობას და დახმარე-
ბას ყოველისფრით. მეფეთათვის უფრო სავალდებულოა გლა-
ხაკთ შემწეობა, მონათ თავისუფლება და სხვანო. ცხადი
საქმეა, რომ ამ დროის ქართველთ შორის მონება, სილატაკე
და გლახაკობა წინ არ ყოფილიყო წასული, უამისოდ შოთა
რუსთაველი არაფერს დასწერდა. „ვეფხვის ტყაოსანში“ ამის
ხსენებაც არ იქმნებოდა. „ვეფხვის ტყაოსნის“ „ხანაგა“—საგ-
ლახავო გახლავსთ.

იოანე შავთელიც დიდის სიბრალულით უმზერს ლატაკთა
და გვემულოთა, ეს პირი აქებს ყველა იმ გამგებლებს, თუ
სხვებს ვინც ამ ხალხისთვის იღწვის, ვინც ამათს დახსნას და
თავისუფლებას საჭიროებსო. ეს პირი ქება-დიდებათ ახსენებს
მეფეთა მოწყალების გამო, რომელსაც იგინო მათხოვრებზე
და ლატაკებზე გაიღებდენ, იოანე შავთელს თუ ამის მოსაზრე-
ბა ჰქონდა და ლატაკთ დახმარება დიდს საქმეთ მიიჩნდა,
სჩანს ეს წესები და ლატაკთ რიცხვი აყვავილებულს საქართვე-
ლოში დიდი ყოფილა.

ჩახრუხადეც მოწყალებით უმზერის მათხოვართ, ლატაკთ, და გლახაკთ. ესენი აუცილებლად ითხოვენ მეფეთაგან ამათ დახმარებას, ხელის შეწყობას, ფეხზე დაყენებას და სხვანიც მრავალნი, რაც მათს ნაწერებში ნათლათ ბრწყინავენ აქა იქ, რასაც დაქვემდარიტება და საუბარი არ დასჭირდება, რადგანაც იგი ქვემდარიტება არის.

ამ მწერლებთ გარდა ქართველთა ძველი სხვა და სხვა მწერლებიც კაის თვალით ეხებიან მათხოვართა მდგომარეობას. იგინი თავიანთ ნაწერებში მათხოვარს არ ასახელებენ, არამედ „გლახაკთა, უღონოთა, დავრდომილთა“. ჩვენ ყველა ესენი მათხოვრებათ მიგვაჩნია მიტომ რომ ამათზე მოწყალების გაღება ისეთის კილოთია ნათქვამი, ლატაკნი ისეთ ნაირად არიან დასურათებულნი, რომ იგინი უსათუოთ გლახაკნი და ბოგანონი (პროლეტარი) უნდა ყოკილიყვნენ.

მრავალნი უწყიან, რომ საქართველოში სილატაკე და მათხოვრობა ძველათვე იყო ამოვარდნილ-მოსპობილი და მიტომაც სილატაკის, მათხოვრობის და ასეთ ცნობებს აღგილიც არა აქვს დათმობილი ჩვენს ისტორიაშიო. ასეთი ჰაზრები ჩვენ ერთ მხროვან ჰაზრებათ მიგვაჩნია. ეს არ არის ქვემდარიტი, საქართველოში სილატაკე, მათხოვართ რიცხვი და შეუძლო უპატრონოთა რომ საკმარისად დიდი რიცხვი ყოფილა ამას ეჭვი არ უნდა და ამასვე აქვემდარიტებს საქართველოში აღგებული მონასტერ უდაბნოები, სადაც ქართველთ მამანი მათხოვართ, გაჭირებულთა, შორით რებულთ მათხოვართა დავრდომილთათვის საზოგადო პალატებსაც აკეთებდნენ, სადაც ათავსებდნენ ასეთ ლატაკებს და ამ ლატაკებს თვით მონასტერი და მისი ძმობა ჰკვებამდა. თვით იგინი ინახავდნენ სახელმწიფოს დაუხმარებლად, ძველათ მონასტერებს ასეთი სამსახური კისერზე სამლთო ვალათ ეღვათ, ესენი ამით იბდიდნენ თავიანთ მოვალეობას. ცოტა არ იყოს და ბერე-

ბის ასეთ საქციელს ისეთი მნიშვნელობა ჰქონდა რომ იგი ქართველთ შორის თვალთ საჩინოთ სპობდა მათხოვართ რიცხვს, ლატაკთ, ვრდომილთა და სხვანი, მაგრამ ეს იყო მხოლოდ წვეთი ზღვაში ჩავარდნილი, ამით არა მოხდებოდა რა ქართველთ წინაშე, საერთოდ აქ არაფერი მოისპობოდა, რადგანაც თვით ქართველთ ნიადაგი და სამეფოს სხეული ამ სენის ხელ შესაწყობათ იყო განმზადებული და მეორე თვით ქართველი ხალხიც არ იყო მეტათ დამცირებულის ხასიათების, რომ მათ აღვილათ გაებედნათ და მათხოვრობა დაეწყათ. ქართველ კაცში ეს მოხდებოდა მხოლოდ დიდის გაჭირების შემდეგ, დიდი ვრდომილების შემდეგ და სასოწარკვეთილების. მაშასადამე როცა ქართველებში მათხოვრობა წინ წავიდა, მაშინ იგი ისეთის გარემოებისაგან წარმოიშობა, იგი ისეთი მწარე პირობებმა დაბადა რასაც ქართველი კაცის მორცხვი გონება ვეღარ შეუშინდა, აღარ შეუდრკა და მწარე სვე-ბედისაგან დასჯილმა იკადრა თხოვნა—ანუ მათხოვრობა.

მეორე: ჩვენი სამეფო არც ისე უცოდველი არსება გახლდათ და ისე წმინდა საძირკველზე აღორძინებული, რომ აქ ლატაკი ხალხის რიცხვი არ ყოფილიყოს. ცხადი და დაურღვეველი ჰეშმარიტება გახლავსთ, რომ სადაც სახელმწიფო წესები მალა იწევს, სადაც შეძლების, ქონების და ფულს დიდი მათხოვნილება აქვს, სადაც მაღალი წოდება ფუფუნებით ცხოვრებას ეძლევა, რომ იქ უმცირესნი და ლატაკნი კი არ ყოფილიყვნენ. ეს საზოგადო კანონია ცხოვრებისა, ამას ვერც ერთი ფრი ვერ ასცდა და რაღა ჩვენ ავსცდებოდით. ასე იყო თუ ისე იყო, ნურავინ იტყვის იმას, რომ საქართველოს დიდებულთა და კარგათ მცხოვრებთ ქართველთა გვერდით მცირებულნი და ლატაკნი კი არ ყოფილიყვნენ. ბოგანონი და საპყარნი. შეიძლება ეს იყოს სადმე, მაგრამ

იქ ამისთვის სრული წესიერება უნდა არსებობდეს და მასთან-ვე მამულის საერთო მფლობელობა, ანუ კომუნა.

საქართველოში, მართალია ძველათვე ყოფილა მამულის საერთო მფლობელობა, ძველათვე სკოდნიათ ქართველთ ამის ვითარება, გემო და ხასიათი, მაგრამ ესეთი წესები ქრისტიანობის გაფართოვების შემდეგ მოუსპიათ. მთელ საქართველოში მოსპობილა საერთო მფლობელობის ხმა და ამას მოჰყვა სრულიად დარღვევა სამეფოსი და ერის ცხოვრებისა. საქართველოში ყველა ასეთ წესებმა სხვა სახე მიიღო, სხვა ნაირათ შეიცვალა, სხვა გზაზე წარამართ. ქართველთ შორის მამულის საერთო მფლობელობამ დავარდნა იწყო, საქართველოს აღორძინების შემდეგიდამ კი საერთო წესებმა ვრდომა იწყო. ამ გვარის წეს-წყობილების სახე ზოგი ერთ მეფეებმა გაიხსენეს, და ომში ყოფილ გმირ გლეხთა შვილებს მამულის საერთოს მფლობელობით აჯილდოვებდნენ, მაგალითებრ, დიდათ გამოჩენილ მეომარ გლეხთა შვილებს მამულის მართვაში სრულს უფლებას აძლევდნენ, ასეთს მაგალითის დამტკიცებას წარმოადგენს ქიზიყი და მთიულეთი, მთიულეთს ერთ-ვის სხვანი და მასთან დასავლეთ საქართველოში: შავშვეთი, მურღულის ხეობა და ზოგი ერთიც სხვა და სხვა მთიანი ადგილები. მიზეზები ამის ის გახლავსთ: აქ მიტომ მობრუნდა ძველებური მამულის საერთო მფლობელობა, რადგანაც ამ კუთხეებს ქართველთა მტრები ხშირათ ეცემოდნენო და ანიავებდნენ ხოლმე, ხსენებული მხარე აკლებული იყო მტერთაგან ისე, რომ ხსენებულ მხრის გლეხ-კაცობის არამც თუ სამეფო ხარჯის გადახდა, ან ბატონის ხელში ყმათ ყოფნა, არამედ თავიონთ ცოლშვილის შენახვაც უჭირდებოდათ, ასეთ უკიდურეს მდგომარეობაში იყვნენ გარეშე მტერთაგან შთაცვივნულნი. აი ქართველთ მეფეებმა ამასაც შეხედეს, გაიხსენეს მათ თავ გამოდებული ბრძოლა ყველაფერში და ამიტომ გაანთავისუფლეს იგინი როგორც ბატონის სამსახურ-

რისაგან ისევე სახელმწიფოთაგანაცა და საშვილიშვილოდ მათ დაემკვიდრათ ცხოვრების მოსაპოვებლათ მამულის საერთო მფლობელობაც. უნდა შეინიშნოს დაქვემდებარებით, რომ ამ კუთხეებში ისე არ იყო გავრცელებული გაჭირებულ და დაცემულ ქართველთ რიცხვი, როგორც სხვა კუთხეებში, მაგალითებრ ქართლში, კახეთში, იმერეთში და ასეთ სხვა ბარის ქართველებში. მაგრამ ვიტყვით იმასაც, რომ იქაც იყვნენ თითო ოროლა ისეთი გლეხები რომელნიც რაღაც მანქანების მეოხებით მამულის საერთო მფლობელობით ვერ სარგებლობდნენ, ამიტომ იგინი წარმოუდგენს სილაჩაკეში იყვნენ შთაცვივნიული. ეს ცხადათ დაამტკიცა იმ გარემოებამაც, როცა (1873 წ.) ქიზიყში შიმშილობა იყო. აქედგან დიდი ძალი არამც თუ დროებითი მათხოვრები აღმოჩნდნენ თფილისში, არამედ სამუდამო მათხოვრებიც კი, ამ მათხოვრებით გაიმსო ქალაქის ზოგიერთ უბნები და ნამეტურ თბილისის ავლაბარი. მე ხშირად დავდიოდი ამ მათხოვრებთან და საუბარი მქონდა მათი ცხოვრების მწარე მდგომარეობის შესახებ და იგინი გულ-ამოსკვნით დასტიროდნენ თავიანთ ბედს, ამბობდნენ რომ ჩვენში ბევრი ისეთი გლეხთა ოჯახებიც გახლავსთ, რომელთაც ლუკმა პურიც კი ენატრებათო, უმეტეს ნაწილს ესენი შიმშილობის დროს ბალახით იკვებებოდნენ, პურის მაგიერ მარტოდ ბალახებს ხმარობდნენ, ამაზე იმ დროის გაზეთებშიაც სწერეს. ეს უტყუარი ქვემდებარება არის. ამ დროს გაითქვა ქიზიყელ მათხოვართ დედაკაცთა და კაცთა ამბები, რომ ქიზიყელები საშინელი მათხოვრები არიანო.

ამ შიმშილობის დროს ქართველმა ხალხმა დიდი გულგრილობა გამოიჩინა. ქიზიყელთა მათხოვართა მდგომარეობას არავინ მიაქცია ყურადღება. მათს დასახმარათ თფილისში გაზეთ „დროების“ მეოხებით კომიტეტი დაარსდა, თფილის მოგროვება დაიწყო. მთელს ქართველთ შორის 600 მ. შეიკრიბა „მშაკის“ რედაქც. 10 მ. შესწირა. ამით დაბოლავდა საქმე,

ამავე დროს, სამარაშიაც იყო შიმშილობა და სამარაში კი 5000 მანეთობით იგზავნებოდა თფილისიდან. ქიზიყი კი საკითხათაც არავის გახსენებია. მაშინ ქიზიყელნი მრავალად დაღისტანში გადაცვივდნენ, იქ ლეკებს დაუკავშირდნენ და ბოლოს ისლამიც მიიღეს, რომ მის მეოხებით მათხოვრობისაგან თავი ეხსნათ. ასეთ ქართველთ რიცხვი ლეკებში დიდია. გარდა ამის ამ მათხოვრობის მეოხებით მგზავრობაშიაც დიდძალი ქართველობა გაწყდა, რადგანაც იგინი გაჭირების დროს მძიმე ტვირთსაც ვეღარ იტანდნენ. თფილისში დღესაც ნახავს კაცი მაშინ ქიზიყიდგან მოსულს მათხოვარს და ამას იქით დაბრუნება რომ აუწყო, იგი გაკვირვებით შემოგხედავს და გეტყვის: რა დამრჩენია იქით ძმობილო, რომ ადვილად მგზავნიო, იქ, იმ მამულის საერთო ცხოვრების მაგიერ თფილისში ცარიელი ცხოვრება მირჩვენია და სხვანი.

ქიზიყის მსგავსი შიმშილობა ამ საუკუნეში, საქართველოში ხშირათ არ ყოფილა, ზოგიერთ კუთხეებსაც არ სწევიათ ისეთი მწარე წუთები, მაგრამ ამ ადგილებში სილატაკე და გაჭირებულთ რიცხვი არა დროს არ მოსპობილა, არაფრათ არ შემცირებულა. შიმშილობა არ ყოფილა, მაგრამ მშვიერი ხალხის რიცხვი კი ყოველთვის დიდი ყოფილა პატარა ფხიზლათ რომ დააკვირდეს კაცი ხალხის ცხოვრებას და ნამეტურ ქალაქ ადგილებში, ის ცხადათ შენიშნავ ხელოსანთ შორის გარდამეტებულს სილატაკეს. იქმნება თითო ოროლა მათში შეძლებულნიც იყვნენ, მაგრამ უმრავლესობის ცხოვრების სახე კი პირდაპირ სამათხოვრო განმზადებას წარმოადგენს.

როგორც სჩანს, ძველადგანვე ქართველი ერის თვისება, ყოფა-ქცევა და ხასიათები მეტის მეტის მაღალ ხარისხოვნებით ყოფილა დაჯილდოვებული, ქართველთ შორის სილატაკე ყოველთვის ყოფილა, მათხოვართა ცხოვრების სახის მექონი ლატაკნიც ბევრნი ყოფილან, მაგრამ მათს სილატაკესთან ჩვეულებათ არ ჰქონიათ ქუჩა-ქუჩა სიარული და მათხოვრობა.

ქართველ კაცს ძრიელ ერიდებოდა ქუჩა-ქუჩა სიარული და ხელის ვაწვდენა, ვისიმე შეწუხება, რაც უნდა სილატაკეში ჩავარდნილიყო ქართველი იგი მაინც მათხოვრობას ისე აღვილათ ვერ გაბედავდა, როგორც სხვა ქვეყნელი; მაგალითებ: სომეხი, აისორი, სპარსი და სხვა ასეთი მიღეთის ძენი. ქართველთ შორის ვინმე მათხოვრობას რომ დაიწყებდა, იმას ქართველნი «გლახას» უწოდებდნენ, ე. ი. არაფრის მაქნის, არაფერში გამოსაყენებელს, თუ არ უვარგისი-გლახა მათხოვრად სხვა არავინ წავაო, ამიტომ ქართველნი უჯერო მათხოვარს „გლახას“ უწოდებდნენ და კანონიერათ ლატაკ მათხოვარს კი მათხოვარს უწოდებდნენ. მათხოვარსა და გლახას შორის დიდი განსხვავება სუფევდა და დღესაც სუფევს. მე არ ვიტყვი, რომ ძველად ასეთს მიდრეკილებას ქართველი ხალხი ისე მკაცრათ ემზარჩილებოდა, რომ მათხოვრობა მათში სულ არ არსებობდა.

ძველად, როგორც ევროპის და აზიის ზოგი ერთ ერნი სცხოვრებდნენ, ჩვენ, ქართველნიც ისევე ვსცოვრებდით. წინა საუკუნოებში კი ჩვენს ცხოვრებასა და მათ შორის გარჩევა უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ქრისტიანობის შემოტანამ და დამკვიდრებამ მათში მტკიცედ განაგრძო კომუნის მსგავსი ცხოვრების და შრომის წესები. შემდეგა და შემდეგ ამ მიმართვამ ვრდომა იწყო, უკანასკნელ მოისპო და ბოლოს დაიბადა სულ სხვა სურათი, სხვა წეს-წყობილება, ქართველთა ქვეყნის მრავალ ნაირად არევ-დარევამ ბევრი რამ დასცა ქართველებში და ერთი ამ მრავალ ნაირთაგანი არის ფეიქრობა და ამ გვარ ნართაულთ ხელობის ცოდნა, რთვა, კერვა, ქსოვა და სხვანი. მეტწილად საუკუნის დამლევს ასეთს მდგომარეობაში იყო ქართველი ერი.

საქართველოში ტანთსაცმელი, ფეხთსაცმელი, ჩითეულობა და სხვა ყველა ამ გვარები ერთობ ძვირი იყო, ისე ძვირი, რომ მის შეძენას საწყალი, ან ლატაკი სულ ვერ შე-

იძლებდა. ვერაფერს ვერ მოახერხებდა. ვისაც კი რამის ყიდვა შეეძლო და ჩაცმა დახურვა, ის პირი ბედნიერათ იხსენებოდა. ის კაცი, თუ ქალი თავის ტანთ საცმელით სხვათა წინაშე თითით საჩვენებელიც ხდებოდა. ამის ბედნიერებას მრავალნი დანატროდნენ. უმეტესი ნაწილი ჩვენის გლეხთა შვილებისა მთლათ ტიტველ-შიშვლები არიან, სოფელში და ქალაქ ადგილებშიაც სადაც უნდა გაეარნათ ყველგან ტიტველ-შიშველა ბავშვებს ნახავთ, საცოდავით დატიტვლებულებს, ქუდს და ჩექმას ხომ იგინი თვალითაც ვერ ნახავდნენ კარგა გაზრდამდის და ზოგი ვერც გაზრდის დროს და შემდეგ ეღირსებოდა ამ ბედნიერებას. გლეხის დედაკაცებთ შორის უმრავლესნი ისეთ მდგომარეობაში იყვნენ, რომელთ აღწერა იქმნება ბევრისთვის არ იყოს დასაჯერი, უკაბობის გამო დედაკაცები კარში ვერ გადიოდნენ, ვინმე სტუმარს ან მგზავრს რომ გაეარნათ მათ სახლის წინ და ამ მგზავრს რამე საქმე ჰქონოდა გასაგები და შესატყობი, თუ კაცები არ იყვნენ შინ, დედაკაცებისაგან ვერას შეიტყობდა, რადგანაც დედაკაცები სიშიშვლის გამო სახლში ძვრებოდნენ და არავის ეჩვენებოდნენ. მეტათ ძვირი, მასთან იშვიათი და ბედნიერ საქმეთ უნდა ჩათვლილიყო, რომ დედაკაცის ქორწინების შემდეგ თუნდა რიგიან საგვირგვინო ტანა საცმელს გარდა ერთხელ ეღირსებოდა ახალი კარგი ჩითის, ან სხვა რამის ტანთ საცმელი. საქმე ისე ბედშავათ იყო მოწყობილი, რომ ქართველთ როგორც დედაკაცებთ შორის, ისევე მამაკაცებში პერანგის ამხანაგის ჩაცმის გარდა თვით პერანგის ტარებაც კი მიავიწყდათ. ძრიელ ბევრს და ბევრს ადგილებს ნახავდით, სადაც ქალი და კაცი მხოლოდ თითო ფალასის მსგავს კაბებში იყვნენ მხოლოდ გახვეულებში. ეს არავინ იტკიცოს, ჩვენს გარდა მაშინ აზიის ქვეყნებში სხვანიც ასევე სცოვრებდნენ და თვით დღევანდელ მუსულმანთა უმეტეს მუშაკთა ცხოვრება ჩვენი საუბრის დამტკიცებას წარმოადგენს, ნამეტურ სპარსეთის ერის მდგომარეობა.

კაცები იყვნენ გახვეულნი ტყაბუქში, ზეიდგან წელზე, ტყავის უბრალო ქამარი, ზოგი ქალამნით და ლურჯი პერანგის და პერანგის ამხანაგის ამარად. უმეტესი ნაწილი კი უპერანგო და უპერანგის ამხანაგო, ძრიელ ხშირად, ძრიელ ხშირად ნახავდა კაცი უქულო კაცებს. უმეტესი ნაწილი გლეხების ისე იხოცებოდნენ, რომ ქუდს თვალით ვერ ნახავდნენ და თავზე სატარებლად ხომ სულ არ ჰქონდათ. რაც შეეხება ხანდისხან დღესასწაულებში ან სხვა რამ სალხინოში ახალი ტანთ საცმლის ჩაცმას, არც ეს იცოდნენ და გინდ რომ სცოდნოდათ რითი შეიკერდნენ, იქნება ასში ორი გამოჩეულიყო რომ უბრალო ჩოხები ჰქონიყოთ ტანზე. მაშინ ისე იყო გლეხების საქმე დაყენებული, რომ ხშირად თვით ტფილისის ახლო სოფლის კაციც კი ისე დაბერდებოდა და ისე მოკვდებოდა, რომ პერანგს და თვით წინდებსაც კი ვერ ნახავდა თვალით. გინდ რომ ჰქონიყო რამე გლეხკაცს, მებატონისაც დიდი შიში ჰქონდათ, რასაც კი ყმა ტანზე მიიკრავდა რამეს და ჩაიციოდა, მას ყოველთვის უნდა შიში ჰქონოდა, რომ ბატონს არ ენახა და არ წაერთო. წართმევა სულ ადვილად იცოდნენ, არავის რას შეარჩენდნენ, რომ ენახათ და მოსწონებოდათ. ვინც უარს იტყოდა, იმასაც თვით ტანთსაცმელს მიაყოლებდნენ, სპარსეთში წაიყვანდნენ და იქ ერთ ხალათზე გაჰყიდნენ. რამდენია ამისთანა მაგალითები თვით ჩვენს ისტორიაში, რომ მებატონეებს თითო ხალათის გულისთვის დაუყიდნიათ ახალგაზდა ქართველი ოჯახის ბურჯი. ეს გაყიდვა-გამოყიდვა ჩვენში ხელობათ იყო გამხდარი. ყოველი მებატონე ადვილათ ახერხებდა და იმეტებდა თავის ყმის ერთი ხალათის გაყიდვაში. სპარსეთ გარდა სწარმოებდა თვით ახალ-ციხეშიაც, ოსმალებზე, სულ უბრალო ფალას-ფულასების გამო. ასეთ დაყიდულ გლეხთა რიცხვი ერთობ დიდია ოსმალეთში, დღეს ამათი ცხოვრების ცნობები მიფარებულია და ცნობები რომ შეიკრიბოს, მაშინ აღმოსჩნდება რომ უმე-

ტესი ნაწილი ამ დაყიდულების სულ ნართს, ჩითეულობა, და ფეხთსაცმელებში ყოფილან გაცვლილნი.

მე არ ვიტყვი, რომ ვითომც უხეირო ფალასების ჩაცმადახურვა სილატაკის და გლახობის ნიშანი იყოს, არა, შეიძლება ზოგიერთ ალაგას ერი ფალასებში იყოს გახვეული მაგრამ საკვებავით კი დაჯილდოვებული იქმნეს, საკვები კი იმდენი მოდიოდეს ბუნების სიუხვის გამო, რომ ერს სული და გული გამაძლარი ჰქონდეს და ამ სიმაძლისაგან იგინიც წელში გაშლილი იყვნენ და გახარებულნი. ამის მაგალითებისტორიითაც შეიძლება დასაბუთდეს და იქმნება ეს ჩვენშიაც ასე იყო, მაგრამ როგორც ვიცით ჩვენა, ეს უნდა ყოფილიყოს წინა საუკუნოებში, საშუალ საუკუნოებში ეს გახდა იშვიათად და ყოფილა ისეთი მაგალითები, ისეთი შემთხვევები, რომ კოდი პური ხანდისხან 5 მან. გაყიდულა. ე. ი. დღეისკვალად რომ ვიანგარიშოთ კოდი 25 მ. უნდა ავნიშნოთ. ერი სადაც საკვებავით მდიდრობს და სჭარბობს, იმ ქვეყანაში რაც გინდ ორ სამ წელიწადს მოუსაველობა იქმნეს, მაინც პურის მაზანდამ ისე არ უნდა აიწიოს, რომლის ყიდვას ძველად ქართველი გლეხი სულ ვერ შესძლებდა. ყველა ეს ცნობები მე მიტომ მომყავს აქ, რომ მკითხველს მცირეოდნად ვაუწყოთ ის თვალხილული ჭეშმარიტება, რომ ქართველთშორის თუმც მათხოვრობა არ იყო წინ წასული, ხოლო სილატაკის ცნობები კი იქამდის იყო გავრცელებული საერთოთ, რომ სილატაკის მეოხებით თვით თავადის შვილებიც კი კაცობრივ აღლოს ჰკარგავდნენ ხშირად და ვინ იცის რაებს არ ჩადიოდნენ.

ზოგნი სრულიად უარს ჰყოფდნენ ძველი დროის ქართველთ სილატაკეს და ამის მასალებად ასახელებდნენ ძველდროში ნაშენებ ქართველთ უზარ მაზარ ეკკლესიებს გვაუწყებენ: ამის მთქმელი თვით მეც ვიყავ, რომ ვითომც ქართველნი ძველად სრული სიმდიდრის მექონნი და ძლიერნი

იყვნენ, რომ მათ არ უძნელდებოდათ იმდენი ეკკლესიების კეთება, რაც კი მათ მთასა, ბარსა, და კლდე ღრეებში ეკეთებინათ თავიანთ სულის მოსახსენებლად. ამის შესახებ მგონი ცხადი უნდა იყოს, რომ სადაც სამეფო ასე მალლა იწევს და ეკკლესიების და ბერების შენახვაზე დიდ ძალას და დროს ჰკარგავს, იმის სამეფოს სხვა მხრივ წარმატების ზრუნვისთვის აღარ სცალიან. მაგალითებრ კარგათ სჩანს, რომ საქართველოს სამეფოს შესავალი და ძალა მთლად მონასტრების შენებას და ბერების შენახვას უნდებოდა, ბერების რიცხვი თავის ზომას გადასცდა, აღემატა, იგი საზარალო იყო ჩვენი ტომისთვის, მაგრამ ვინ რას იზამდა, საუკუნე ასეთის მიმართულებისა იყო და ამ საუკუნის მეოხებითვე შეიქმნა ქართველთ უმრავლესობის ვრდომილება-სილატაკე ჩუმი მათხოვრობა.

სხვა და სხვა ისტორიულის ცნობებიდან სჩანს, რომ ძველი ქართველთ მონასტრების კარები, ძმათა პალატი და სანოვაგე ყოველთვის ღია იყო მათხოვართათვის, შორით რებულთა, მოხუცებულთა, ქვრივთა, საპყართა, ობოლთა და უსინათლოთათვისაც. არის ნიშნები, რომ ძველად ქართველთ მონასტრებში შეუძლო ავათმყოფებსაც ინახავდნენო. ეჭვი აღარ უნდა, რომ ქართველთ შორის სილატაკე ზომას გადასული არ ყოფილიყო, უამისოდ მონასტრის ძმებს ლატაკათვის მოწყალების კარიც გაეღოთ.

სჩანს ესენი იმოდენად წინ წასული ყოფილა საქართველოში, რომ მისთვის თვალხილულად შეუნიშნათ თვით განდევნილ ბერებსაც კი, რომელნი ქვეყნიჭრის ცხოვრებისა და ვარმისაგან მოშორებულნი იყვნენ და მონასტრის კედლებში განმარტოებით სცხოვრებდნენ.

მონასტერი და მის ძმობა თუმცა რიგიან მეგობრობას უწევდა საწყლებს, მაგრამ ეს რიგიანი ძმობა გაჭირებულისათვის იყო ერთის და ორი დღისა, მონასტერ გარეშე იგი

უბატრონოთ შთებოდა. მეორე ქართველებში გაკითხვა უფრო შინაურულად იცოდნენ, ვიდრე აშკარად და ქვეყნად მავალთათვის ქვეყნის წინაშევე. მაგალითებრ ყოფილა ასე: რომელიმე უბანში სდგას ხელმოკლე კაცი, ვრდომილი, თითქმის მათხთვარი, მაგრამ მის მათხოვრობას კი არ დააწყებინებდნენ, ყოველ დღე მეზობლებთაგან მისდიოდა ჯამით დახურული კერძი ისე და იმთენი, რომ მთელ სახლობას ჰყოფნიდა მთელ დღეს, მაგალითებრ ასეთის დახმარებით ინახავდნენ თვით ვრდომილ სახლობის მექონ ავათმყოფთაც. მაგალითებრ აღდგომას ღარიბ ოჯახს თავიანთ მეზობელთაგან მიუვიდოდა პური, ღორის ხორცი, კვერცხი, ცხვარი, და ღვინო. ბევრი კიდევ სხვა რამე ხორაგეულობას მიუგზავნიდა, ასე რომ ლატაკი ოჯახი ქალაქ ადგილებში დღესასწაულ დღეებში სულ არ გამოსცდიდა სილატაკეს. სილატაკეს უფრო ისეთ ადგილებში სცდიდნენ მათხოვარნი, სადაც დაბა და სოფელი იყო. საცა მოქალაქობა არ იყო გამაგრებული.

უწყიან და ცნობებიდგანაც სჩანს, რომ საქართველოში, ქართველ მეფეებსაც ჰქონიათ მათხოვართათვის მოწყალება დანიშნული. მაგალითებრ მეფე ერეკლეს დროს მათხოვართა მოწყალების გამღებთ ვილაც გლახა ბაბანა ყოფილა დანიშნული. ამ პირთან მოვიდოდნენ მათხოვრები და მოწყალებას სთხოვდნენ, ეს გააკეთებდა სიას და მეფეს მოიხსენებდა, მეფე მოწყალებას გადასცემდა მას და ბოლოს ეს ურიგებდა მათხოვრებს. ჩვენ კარგათ ვიცით, რომ ერთხელ ეს პირი ბოროტ მოქმედებაშიაც დაიჭირეს, ერთ ღარიბ მოქალაქეს, მან სულ არ გადასცა მეფისაგან გაცემული მოწყალება, ძრიელ მცირე მისცა და უმეტესი თვით დაიტოვა, მცირე მოწყალების მიმღები მათხოვარი მეფეს მალე ესტუმრა მოწყალების სათხოვნელათ, მეფემ გაიკვირა! ასე მალე რათ მოხველ სათხოვნელათ, მე ხომ ამდენი მოწყალება მოგეცო. საქმე გაირკვა და აღმოჩნდა რომ ფული მოწყალების დამრიგე-

ბელს მიეთვისებინა. ამის შემდეგ მეფე აღარ ენდობოდა, საქმიდანაც დაითხოვა, რადგანაც ეს მდიდრად აღმოაჩნდა.

სამეფო პირთ სკოლნიათ ასეთი მოწყალება, არავის მათხოვარს და ლატაკს უსახლკაროდ არ დასტოვებდნენ. ქართველებში ქირით სახლის დაჭერა არ იცოდნენ. ეს რუსების შემოსვლის შემდეგ შემოვიდა ჩვენში. რაც უნდა ლატაკი ყოფილიყო, იმას თავის ბინა, ოთახი, ალაჩუხიან სორო მანაც ჰქონდა, სადაც მას არავინ შეაწუხებდა. საქართველოში უსახლკარო არც გლეხი იყო, არც გლახა-მათხოვარი და არც სხვა ვინმენი. ერთის სიტყვით ყველას თავის ქოხი ჰქონდა, და ვისაც არ ჰქონდა, იმას ყველა უწყობდა ხელს თვით მეფეც კი. ნამეტურ ესეთი დახმარება იყო გავრცელებული ხელოსნებთ შორის, ამას ძალიან ხელს უწყობდა ამქრული წესწყობილება, მათხოვრებს სპობდა თვით უცხო ტომის შვილთა შორისაც. უცხოლგან მოსულ მათხოვრებს აქ სახლის ადგილით აჯილდოვებდნენ და ამიტომ მათხოვარი უკანასკნელს გლახაობაზედ იღებდა ხელს.

ქართველთ მეფეებს ჰქონიათ კიდევ სამათხოვრო სახლიც სადაც უპატრონო ლატაკებს ინახავდნენ, უმეტესად ასეთ სახლებს რომელიმე მონასტრის ახლოს აკეთებდნენ და სახელად „სამადლოს“ არქმევდნენ. საქართველოში „სამადლო“ სახლები ბევრი ყოფილა, თითქმის ყოველ კუთხეს, ყოველ მხარეში, სჩანს აქედგან რომ სამადლოდ შესანახავი ხალხიც ბევრი უნდა ყოფილიყოს საქართველოში, ერთს ასეთს სახელწოდების მექონს „სამადლოს“ სამხრეთ საქართველოსაკენაც უჩვენებენ, კოჯრის მოშორებით, სადაც დღეს ცარიელ სახლებს გარდა სხვა არაფერი ნიშნები სჩანს, თუმცა ძველ დროის კაცებს კი ხშირად უთქვამსთ, რომ სამადლოზე ძველად საწყალს ხალხს ინახამდნენო. რამ წაიყვანა ესეთი სახლის გაკეთების საჭიროება იქით ამაზე არაფერი სჩანს.

ყოფილა კიდევ ტფილისში ერთი სახლი, სადაც ძველად

მუდამ დღე მათხოვრები დადიოდნენ და პურს სჭამდნენ. ამ სახლმა ამ საუკუნის 1830 წლებამდისაც მოაღწია, აქ სამეფოსაგან ეძლეოდათ პური, ხორცი და ღვინოც კი, ხანდისხან—სამარხოთ ლობიო, მახოხი და სხვა ასეთი საქმელები. აქ მუდამ დღე მოდიოდნენ ქალაქის ან უცხო ადგილიდგან მოსული მათხოვრები და პურს სჭამდნენ მუქთად, თითო კაცს ეძლეოდა თითო თონის პური და თითო ჯამი სასხნილო, ან სამარხო, პური თუ ან სხვა რამე დარჩებოდათ მათხოვარს შეეძლო წაეღო. ამ სამათხოვრო სახლს სამეფოს ხარჯს გარდა დახმარებას სხვებიც აძლევდნენ, ვისაც როგორ შეეძლო: პური, ლობიო და სხვა რამეები. ეს სახლი როდის დაარსდა ტფილისში, ვისგან, რომელის მეფის დროს და ვისის ბრძანებით, არ სჩანს. ცხადი საქმეა რომ ეს ადრიდგანვე იქმნებოდა საქართველოში დაარსებული.

თფილისშივე იყო მეორე სამადლო, სამათხოვრო სახლი, გარეთ—უბანს, დღევანდელი კუკიის ხიდის ახლოს, დიდი შენობა, ზოგნი სარდლიაანთ სახლად ასახელებდნენ, დღეს სხვებს ეკუთვნისთ, მეც მოვესწარ ამ ძველს სახლს, და აქციეს 1882 წლებში, მაშინ აქა იქ ბევრნი იყვნენ ჩვენ მოხუცებულთ შორის მეფეების დროის მომსწრენი და მათ კარგად ახსოვდათ ამ სახლის ისტორია. ამ სახლში თურმე ორი კაცი იყო დანიშნული გამგებლად, ამათ ჰქონდათ შედგენილი სია ტფილისის მათხოვრების, ლატაკი მოქალაქების, ხელოსნების, მუშების და დაცემული ოჯახების. ამათ იცოდნენ ვის ლატაკ ოჯახში რამდენი სული იყო შესანახი და ამის კვალობაზე მოწყალებასაც აძლევდნენ. ლატაკთ მათხოვრებს. მათხოვრები და ლატაკნი აქ კვირაში ერთხელ მოდიოდნენ, რა დღეს, ეს ჩვენ არ ვიცით, ყველა ლატაკს წასადები ჭურჭელი თან უნდა მოეტანათ. დახმარებად ეძლეოდათ ფქვილი, სიმინდი, ლობიო, ზეთი და ნიგოზი. ხანდისხან ხორცსაც აძლევდნენ ნამეტურ როცა სამღრთოების დახოცვა იცოდნენ.

ზოგი ერთი ხელობის ხალხი თავიანთ სამღროთს ერთს ცხვარს აქ აძლევდნენ ლატაკთა სასარგებლოდ. ეს სამათხოვრო სახლი გაუქმებულა 1795 წ. შემდეგ, თუმცა მოქალაქეებს კიდევ უმართავთ მის საქმე, მცირე ხანს რუსობასაც მოსწრებია, მაგრამ უჩინარად მიმქრალა, მწარმოებელთაც გული გაგრილებიათ, რადგანაც უფროსათ და დამხმარედ შემძლე სამეფო პირთაგანი არავინ ჰყოლიათ, ამ სამათხოვრო სახლის დაკეტვის შემდეგ ქართველთ შორის მათხოვრობის სახემ სხვა ნაირი მიმდინარეობა მიიღო, ამათ დაიწყეს ქუჩა-ქუჩა სიარულის შეჩვევას, ნამეტურ ეკლესიების ახლოს, ზოგი ერთ ეკლესიების ეზოში, ღამის სათევს ოთახებში ამათ ბინაც მიეცათ. ესენი აქ ათივდნენ ღამეს და ხანდის-ხან ეკლესიაში მოსულ მლოცავთაგანაც ეძლეოდათ ხორაგით დახმარება.

მე ვფიქრობ, რომ ზემო ხსენებული სამაჯლო და სამოწყალო სახლი, ტფილისში უნდა იყოს დაარსებული კათოლიკის პერებისგან დაარსებულ საგლახავო სახლის მინაგვარად, რადგანაც ქართველ პატრებმა საქართველოში ადრევე სცნეს ასეთი სახლის დაარსების საჭიროება და ამათ ტფილისში დაარსეს კიდევ, სამათხოვროს ხარკს თვითონ იხდიდნენ, ულუფა მათ რომიღამ ეძლეოდათ და რასაც ექიმობით და შრომით რამეს შოულობდნენ, პურს, ხორავს, საქონელს, ნართს და სხვებს, იმას მთლად ხალხის საჭირო მოწყალებად არიგებდნენ, თვით კი წყნარად სცხოვრობდნენ. ესენი თავიანთ შრომაში ცხვარს, ძროხას, თხას და სხვა და სხვა საქონლებსაც იღებდნენ, რადგანაც ზოგს ლატაკთ ცოცხალ საქონელსაც აძლევდენ სასაზღოებლოდ, გაუჭირებლივ ცხოვრებისათვის, ხან ფულებსაც ურიგებდნენ. პატრებისაგან დაარსებული სამათხოვრო სახლის არსებობაც მოისპო 1795 წ. შემდეგიდამ, რაის არსებობის ცნობები ძველს დროის ქართველთა კათოლიკებთ შორს ბევრმაც იცოდა.

ერთმა მოხუცებულმა ბერმა მიამბო, რომ ქართველთ ბერებიც კარგა უმზერდნენ მათხოვრების გაჭირებასაო, ყოველი მონასტრის კარი მათთვის ღია იყო. მაგალითებრ შიომღვიმის მონასტერში ძრიელ ბევრი მათხოვრები იყვნენ მოთავსებული და თავს ირჩენდნენ იქაო. ეს ლატაკნი თავიანთ სიცოცხლეს იქ ატარებდნენ და იქვე იხოცებოდნენ, ესენი მონისტერს ემსახურებოდნენ კიდევცაო, თითქმის თავს მონასტრის მათხოვრად აღიარებდნენო, მთელმა მათხოვრებმა იცოდნენ, რომ მონასტერში მათ დახმარებას მისცემდნენო და ამიტომ თვით დაშორებულ უდაბნოებშიაც კი მიდიოდნენ თავის სარჩენათაო. დავით გარეჯაშიაც ყოფილან მრავალნი. ამბობდნენ, რომ ეს წეს-წყობილება ლატაკთათვის ძველიდგანვე არსებობდა საქართველოშიო. საუბედუროდ ძრიელ ცოტა ცნობებია ამ გვარს საქმეებზე ჩვენს მასალებში დაშთენილი, მათხოვართ, ანუ ლატაკთ მდგომარეობა ქართველთ მეფეთა დროთ მწერალთათვის სრულიად უმნიშვნელო ყოფილა, ხოლო მათ მოკლეთ ის კი იცოდნენ, რომ ლატაკსა და ლარიბ კაცს დახმარება უნდა, შებრალეობა ვინც ლარიბს გაიკითხავს, იმას ღმერთი არ დაჰკარგავს, გაამდიდრებსო.

თვით ქართულს ენაზე ნაწერი და ნათარგმნი მოთხრობებიც კი ასევე მოწმობენ, რომელ ძველი მოთხრობაც გინდათ წაიკითხეთ, ყველგან ნახავთ გლახებს, მათხოვრებს, ლატაკებს, ძრიელ ლარიბებს, თითქმის ბოგინოებს, რომელთაც ლუკმა პურიც ენატრებათ, დამწერთა ჰაზრით: ლატაკთა დამხმარეთ ღმერთს გარდა ხალხიც სჩნდება, ხალხს სამლო ვალად სწამთ მათი დახმარება და ხშირად როცა გმირები იმარჯვებენ, მერე გამარჯვების სამახსოვროდ ლატაკებს ეხმარებიან. ამისთანავე ცნობებს ვხედავთ ჩვენს ისტორიაში, მაგალითებრ, გაიმარჯვა ამა და ამ მეფემაო და გამარჯვების სამახსოვროდ ლატაკებს და ლარიბებს თავის ხელით დაურიგა

წყალობაო. მეფე ის არის ქებული და დიდებული ვინც ღარიბ-ღატაკებს არ ივიწყებსო. ასეთის ვალდებულებით სავსეა ჩვენი ისტორია. თუ ქართველთა შორის არ იყო ძველათვე გავრცელებული მათხოვრობა, მაშ ჩვენი მეფენი რომელ ღარიბებსა და ღატაკებს ურიგებდნენ ხოლმე სარჩო საბადებელს. ჩვენი ისტორიის გარდმოცემით უღიფთოან ხშირად ისეთ ქართველთა მეფენიც, რომელნიც ღამე ჟესო ტანთ საცმელს იცომდნენ, დადიოდნენ ღატაკთა სახლებში და სარჩო—საბადებელს, მოწყალებას თავიანთ ხელით ურიგებდნენ. ასეთსავე მეფეთ აღიარებენ თვით თამარ დედოფალს, დიმიტრი თავდადებულს და ერეკლე მეფესაც. ხოლო რა გვარი იყო ამათი მოწყალება, რამდენ ხანს შევლოდა იგი ღატაკს, სამუდამოდ იხსნიდა სიღატაკისაგან თუ დროებით ამაზე არაფერი ვიცით. საქართველოში ძველთაგანავე სჩანს ერთნაირ სახელწოდება მათხოვართა რომელიც ცხადათ ამტკიცებს ჩვენი საუბრის სინამდვილეს: ეს არის „ატოცის გლახების“ სახელწოდება. ეს სიტყვა ძრიელ ძველი უნდა იყოს, ამ სახელის მექონი წმინდა გიორგიც არის, რომელსაც სახელად „ატოცის წმინდა გიორგი“ ეწოდება. იქმნება ამ ეკლესიას და ატოცის გლახებს შორის რამე კავშირია. დაცული, ვინიცის. ის კი უნდა ითქვას, რომ სოფლის სახელი „ატოცი კი“ წმიდა გიორგიზე ბევრად უწინარეს უნდა იყოს დაარსებული, ატოცის წმიდა გიორგის კარზე თავს იკრებდნენ მათხოვრები, აქ შთებოდნენ დროებით, აქედგან დადიოდნენ აქა იქ სამათხოვროდ, შოულობდნენ რამეს, ნაშოვარს ინახავდნენ და მერე შინისკენ ბრუნდებოდნენ და თან მიჰქონდათ ნათხოვარ-ნაშოვარი.

ატოცის გლახებს მათხოვრობას არავინ უშლიდა, ვინც ატოცის გლახა იყო, ის ყველგან თავისუფლათ მივიდოდა, თამამად ითხოვდა მოწყალებას, რადგანაც მის თხოვნაში სიცრუის არაფერი იქნებოდა. ვინც ატოცის გლახა იყო, ის

ნამდვილი გაქირებული იყო, იმას მართლა ცხოვრება აწუხებდა, ცხოვრებას დაესაჯა, ძალა დაეტანებინა და ამიტომ დაიწყებდა მათხოვრობასა. ვისმელატაკს რომ სიცრუით მოეგონა სილატაკე და ატოცის გლახად გამოცხადებულიყო, იგი მაინც ვერ გაბედავდა ამას, რადგანაც ატოცის გლახას ესეთი საქციელი მღვთის გმობათ და წმიდა გიორგის მოტყუებათ მიაჩნდა, ამიტომ იგი, ვერა დროს ვერ გაბედავდა, რომ მოტყუილებით ევლო და ემათხოვრა. თვით ხალხმაც ასევე იცოდა და ამიტომ ატოცის გლახაც ყოველთვის გაკითხული შთებოდა, ვისაც რა შეეძლო იმას მისცემდა და სახლიდან კი ცარიელს არ გვაბრუნებდა.“

„ატოცის გლახებში“ ერივნენ ცოლშვილის პატრონიც, მაგრამ ცხოვრებისაგან დასჯილი, ან სნეული, მაგალითებრ თუნდ უსინათლო, რომელსაც ავთმყოფობის გამო ყველაფერი სახსარი ხელიდგან წაუვიდოდა, უკანასკნელ იგი თავის ოჯახით უმოწყალოდ დაშთებოდა. ნათესავეები მას არ შევლოდნენ და მცნობნი, ასეთა ლატაკნი და ვრციომილნი კი უფრო დაბადა სოფლის მცხოვრებთაგანნი იყვნენ, რადგანაც მაშინ დაბებში ის სამოწყალო სახლები არ არსებობდა, რაც ქალაქ თბილისს იყო, ესეთი მათხოვრები თავიანთის საბინადრო ადგილიდგან ქალაქ ადგილებშიაც დადიოდნენ და მათხოვრობდნენ. მაშინ მათხოვრებს მებატონენი ხარკისაგან არ ათავისუფლებდნენ, მათხოვარი იყო, ოჯახი შეუძლო იყო, მაგრამ იგი მაინც მონა იყო ღა მონების ბრძანებელს სულ არ ერიდებოდა, რომ მის მონის მთელი ოჯახი მათხოვრობაში იყო შთავარდნილი და ღიდის მწუხარებით ატარებდნენ ცხოვრებას.

ატოცის გლახებში ერივნენ უძლურნი, მოხუცებულნი, უსინათლო, გვემული, კუტი, ოხერ-ტიალ მოხუცი, ან სნეული და ბევრიც სხვა ამ გვარნი. ამათში ხშირად ისეთი მათხოვრებიც ერივნენ, რომელთაც მცირე რამ მამულიც ექმნე-

ბოლათ, მიწა, ან სახლკარ-ვენახი, მაგრამ ცხოვრების ვრდობის, მუშაობის შეუძლებლობის და მოუსაველობის მეოხებით ისე დაეცემოდა და ისე მოეწყობდა საქმე, რომ უკანასკნელ სამათხოვროდ გაუხდებოდაო, სხვა გზა და საშუალება მას არ ექმნებოდა რა, ასეთი მათხოვარი სამუდამოთ ვერ მიეჩვეოდა მათხოვრობას, იგი იმეცადინებდა რომ იმდენი შეეკრიბა მოწყალეობა რომ მის მეოხებით შესძლებოდა მომავალში ყანის დათესვა, ვენახის გამაგრება და მის მეოხებით ფეხზე დადგომა, წელში გამართვა, მერე იგი მათხოვრობასაც ვაანებებდა თავს. მერე-თვით ხდებოდა სხვათა მოწყალეობის მიმცემი. როგორც შეეძლო, იმას არავის დააკლებდა.

„ატოცის გლახებს“ შორის დედაკაცებიც ხშირათ ერივნენ, დედაკაცები რასაკვირველია ისეთნი, რომელნიც ცხოვრების პირობებისაგან უკიდურესად დაეცემდნენ, დაქვრივდებოდა, წვრილ შვილი დაშთებოდა, შემძლე ნათესავეები არ ეყოლებოდა, ბევრის თმენისაგანაც შრომის სასოებაც წაერთმევოდა და ბოლოს სასოება წართმეული მათხოვრათაც ჩავარდებოდა. დედაკაცის და ნამეტურ მათხოვრის შეურაცხობის მიყენება არავის შეეძლო, ვინც გინდ დიდკაციშვილი ყოფილიყო, იმას მათხოვარ დედაკაცის ხელის ხლება არ შეეძლო, ვერ გაბედავდა, გინდ რომ გაებედნა, ქვეყანას ეწყინებოდა და მით ჩაჰქოლავდა. საიდგან სადაც უნდა წასულიყო დედაკაცი თავის ხურჯინით და ევლო, მას მაინც არსად არაფრის შიში მოელოდა, ყველგან თავისუფლად მიმოვლიდა და ნამუსიანად შეურყეველი და მოწყალეობა შეკრებილი დაბრუნდებოდა სახლში „ატოცის გლახა“ ამ საუკუნეშიაც არსებობდა. სადმე რომ ვინმე კაცი აიტუზოს და გაჩუმებული იდგეს, არა სთქვა რა, - იმაზე იტყვიან: — „რა ატოცის გლახასავებ ატუზულხარო“ ატოცის გლახაკთ ჩვეულება იყო ასეთი, რომ საცა მივიდოდნენ სამათხოვროთ.

იქ ხშირად გაჩუმდებოდნენ და არას ითხოვდნენ, ვიდრე მოწყალეების გამღები რამეს ეტყოდა, მინამდის იგინი ჩუმათ იდგნენ და მოწყალეობას ელოდნენ. ატოცის გლახებთ რიცხვი საქართველოში დიდი ყოფილა, დღეს ამ მათხოვრების სახე სრულიად შეცვლილია და „ატოცის გლახათ“ იწოდება ის, თუ კი ეს არის, ქართლისაკენ, რომელნიც მეტათ დაცემულია, ცხოვრებით პირქვე დამხობილი.

„კარის გლახათ“ რიცხვი, როგორც სჩანს საქართველოში ძველათვე უნდა ყოფილიყო. „კარის გლახები“ ხელოში ჯოხ და მხარზე ტომრებ წამოკიდებულნი მთელი დღე დადიოდნენ კარ და კარ, ესენი თითქმის დღიური საზრდოსთვის სცხოვრებდნენ, ამათ შენახვა რამისა არ იცოდნენ, სადაც რას იშოვნიდნენ, იქვე იმით ირჩენდნენ თავს და თუ რამ ნაშოვრიდამ საქმელი რჩებოდათ, იმას კიდევ სხვა მათხოვრებს და ლატაკებს უნაწილებდნენ. ამათ სადგომი ბინაც ყველგან იყო, ვის კარზე, ეზოში და ქუჩაშიაც დაულამდებოდათ, ესენი იქვე გაათიებდნენ და მეორე დღეს სამათხოვროდ წავიდოდნენ. „კარის გლახაკთ“ რიცხვში დედაკაცები და ბავშვებიც იყვნენ, მხოლოდ ფიზიკურათ დასჯილნი. ცოლქმრობა და ასეთი წესები კი კარის გლახებთ შორის მოსპობილი იყო და „კარის გლახა“ თითქმის ქუჩაშივე ლევდა თავის სიცოცხლეს, სხვის კარზე კვდებოდა, კარის გლახაობას გარდა ამას სიკვდილიც კი სხვის კარზე უხდებოდა. შედარება რომ იქმნეს „კარის გლახა“ უფრო უკიდურეს ცხოვრების პირობებში იყო მოთავსებული, ვინემც „ატოცის გლახა“ და სხვანი. „კარის გლახა“ ხსენებათაც არ ღირდა, ჩვენში დარჩენილია ასეთ თქმულება:—, „გასწი, დაიკარგე, შე კარის გლახაკ“. ამთი ღირსება თითქმის შინაურ კარის ძაღლთან იყო შედარებული. მოწყალეობასაც კი ამათ შორიდებით და ზიზლით აძლევდნენ. ხელი არ გაგვიქუქყიანდეს,

არაფერი მოგვეცხოსო, ცხვირ-პირის ბრეცა გრეხით განიკითხავდნენ.

„კარის გლახაკთ“ რიცხვი ყოველთვის ქალაქ ადგილებში იკრიბებოდა, ყოველთვის ქალაქ ადგილებში იჩენდნენ ბინას. ამათ ქალაქ ადგილებში უფრო ემარჯვებოდათ ყოფნათხოვნა და კარ და კარ სიარული, ამ მათხოვართ რიცხვმა მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგიდამ ქართველთ შორის კი კარგა თვალთ საჩინოთ იკლო და სხვა ტომთა შორის კი დიდათ გავრცელდებოდა. დღეს ასეთ მათხოვართ რიცხვი საქართველოს ყველა ქალაქებში ერთობ დიდია. შემდეგ რა იქმნება და როგორ წარემართება „კარის გლახაკის“ საქმე? რასაკვირველია გამრავლებით მოეწიოს.

„შათათის გლახაკ“ ძველიდგანვე ყოფილან საქართველოში. ამ მათხოვრად იწოდებოდნენ მხოლოდ ის მათხოვრები, რომელნიც მარტოთ შათათ ღღეს დადიოდნენ და მათხოვრობდნენ, სხვა ღღეს ესენი არ ივლიდნენ, ამათ გამო „კარის გლახები“ შათათობით როდი მათხოვრობდნენ, ისინი მის ნაცვლად კვირა ღღეს დაიწყებდნენ ხოლმე და ყველას სადილის დროს კარზე დაუდებოდნენ. შათათის გლახათ რიცხვი ყველა წრას ლატაკთაგან შესდგებოდა, მაგალითებრ ქალაქის მცხოვრებთაგან, რომელთაც თავიანთ სადგომი ბინაც ჰქონდათ, დაბაში და სოფელში მცხოვრებთაგანაც ესენი დადიოდნენ შათათ ღღეს მხოლოდ კვირის საზღოს მოსაპოებლად. ასეთ მათხოვრებს ქალაქ ადგილებში დახმარება საზოგადო სამათხოვრო სახლიდგანაც ეძლეოდათ, მაკრამ ყოფნით კი ვერ ჰყოფნიდათ, რადგანაც შათათის გლახაკთ ვითარება სხვა პირობებით იყო გარე მოცული. „შათათის გლახაკთ“ რიცხვი ჩვენ დროში უფრო წინ წავიდა და რადგანაც 1805 წლებში სრულიად მოისპო თფილისის სა-
მოწყალო სახლები, ამიტომ შათათის მათხოვრებმა იწყეს

გამრავლება. შინაურ მათხოვრებს და ლატაკთ გარეულნიც დაერთნენ, თვალთსაჩინოდ შეიქმნენ, ზოგნი ლატაკნი, მაგრამ მასთანვე მორცხვნი, რომელთაც კაი ცხოვრება ჰქონიათ, მაგრამ ჟამთა-ვითარებისაგან დაცემულან, იგინი ადვილად ვერ ბედავდნენ დღისით მათხოვრობას და ამიტომ ესენი მთელ შათათ ლამეს აქა იქ ათიებდნენ მათხოვრობით და მცირე რამეს შოულობდნენ, ზოგნი ლატაკნი პირს აიკრავდნენ, ტანზე უცხო რამეს ჩაიციმდნენ, რომ არავის ეცნათ. ასეთ ლატაკთ მათხოვრებში ერივნენ ქალებიც, უფრო ხნიერნი დედაკაცები, რომელნიც მოკრძალებით მათხოვრობდნენ. „შათათის გლახებში“ უფრო მოქალაქე ხალხი ვარდებოდა. ამათ შათათობით და კვირაობით ეკლესიის კარებთა წინაც იცოდნენ დადგომა და მლოცვათაგან მოწყალებას ელოდნენ. მლოცველნიც არა სტოვებდნენ უმოწყალოდ.

იქმნება ვინმემ სთქვას, რომ ეს რა აზებია, რომ მათხოვრებთა ვითარებას ასე ჰყოფს და ანაწილებსო მათხოვრები ჩვენ ყველა ერთნაირად მიგვაჩნიათო. მეც ასე მეკონა, მაგრამ წარმოიდგინეთ, რომ მათხოვრობის ამორჩევაც თვით მათხოვრებზე ყოფილა დამოკიდებულუ და მათში დიდი გარჩევაც ყოფილა. მაგალითებიც ბევრია ამის შესახებ საქართველოში.

„სიონის გლახაკთ“ გამრავლება უფრო მარხვის დღეებში სცოდნია. დიდ მარხვას მარიამობისთვის მარხვას, „სიონის გლახაკთ“ უმეტესად მოხუც-უბატრონო კაცნი და ქაღნი ჩნდებოდნენ რომელთაც არავის მორიდება აღარ ჰქონდათ და ყოველთვის თამამათ დგებოდნენ სიონის წინ სამათხოვროდ. „სიონის გლახა“ თფილისს გარდა სხვა ქალაქებშიაც ყოფილა. სხვაგან ამ გვარ გლახებს თავიანთებური მხრის რომელიმე ეკლესიის სახელი ეწოდებათ, ასეთ მათხოვართათვის სიონის გარდა სხვა ეკლესიების კარებებიც თავისუფა-

ლი იყო. ეს გლახები ეკლესიის იქით არსად არავის რას სთხოვდნენ. ამ უკანასკნელ დროს კი ეკლესიების კართ წინ „სიონის გლახაკთ“ რიცხვი მოისპო თითქმის და სულ სხვა წრის მათხოვრები გაჩნდნენ და დაიჭირეს ეკლესიის კარები.

„დიდებაზე მოსიარულენი“ მე ამ დიდებაზე მავალთ პირ და პირ მათხოვრებს უწოდებ. შეიძლება ხანდისხან მოხდეს ისიც, რომ ამათშიაც გამოერივნენ ნამდვილად საეკლესიო საქმეთა საჭიროებისათვის მთხოვნელნი, ხშირათ მოხდება რომ დიდებაზე თვით შეძლებულ ოჯახის ქალმა, ან ვაჟმაც იაროს, მაგრამ უნდა შეინიშნოს, რომ დღეს ეს იშვიათად უნდა იქმნეს. მაშ მე მოგახსენებთ მოკლეთ ამ დიდებაზე მოსიარულე ხალხის შექმნის ვითარებას.

საქართველოში მდებო ხალხი ძველათგანვე იყო უსამზღვრო კრუმორწმუნოებაში შთავარდნილი, გლახნი კი არა და თვით კეთილშობილნიც ასეთსავე დღეში იყვნენ შთაცვივნულნი. მაშინ ჩვენში ექიმობა ძრიელ ძნელი და იშვიათი საქმე იყო, წაძლები, ექიმები და დოსტაქრები თუმც მოიპოვებოდნენ, მაგრამ ძრიელ ძვირათ კი, საწყალ კაცს მათი მიწვევა სულ ვერ შეეძლო. საკმარისად ეხმარებოდნენ მხოლოდ ფრანგის პატრები, რომელთაც ექიმობაც იცოდნენ. საწყალი ხალხის ექიმობა ისევ ხნიერ დედაკაცებმა იცოდნენ. ესენი სწამლობდნენ გლახთა შვილებს და მკურნალობდნენ. ასეთ მკურნალ დედაკაცებს გარდა საქართველოში ძრიელ გამრავლებული იყვნენ მკითხავები. მკითხავებს მეტათ დიდი ზე გავლენა ჰქონდათ ხალხზე. ავამყოფთა პატრონები ხშირად მიმართავდნენ მკითხავებს და ვედრებით ჰკითხავდნენ საკითხველ რჩევას, მაშინდელი მკითხავების ოსტატობაც ის იყო, რომ ესენი ძველ გაუგებარს ხალხს ყოველს საქმეში და საგანში, რაც კი უნდა ყოფილიყოს თან დიდებაზე სიარულს.

ურჩევდნენ. დიდებაზე მოსიარულება ნამეტურ მოსწონდათ იმ პირთ ვისაც ავთმყოფი ჰყვანდა და იგი ამ ავთმყოფისთვის აკითხვინებდა. ავთ მყოფთა პატრონები დაიწყებდნენ მაშინათვე უბან-უბან სიარულს და მუდარებით თხოვნას, რომ მათვის ეჩუქებინათ რამე, რომ ეს ნაჩუქარი მათ ავთმყოფის სახელით დანაშნულს ეკლესიაში წაეღოთ და მით შესწირვოდათ მათ და ავთმყოფიც მორჩენილიყო. ამისთვის იგინი ძველად აგროვებდნენ ბამბას, წმინდა სამთელს, ნიგოზს, შაქარს და ასეთ რამეებს, ფული კი იშვიათად იცოდნენ. მაშინ დიდებაზე მოსიარულენი წმინდათ ავთ მყოფის გამო დადიოდნენ, იგინი თაღლითობას ვერ გაბედავდნენ. მაშინ დიდებაზე მოსიარულე სწორედ დიდებაზე მოსიარულე იყო და გლახა ან მათხოვარი კიდევ მათხოვარი. მათში გარჩევა დიდოსუფევედა. განვლო დრომ, გარემოება შეიცვალა და დღეს დიდებაზე მოსიარულეთ ვითარებაც გამოიცვალა. დღეს ეს „დიდებაზე სიარული“ მრავალთათვის საკურნებელ მალამოთაც შეიქმნა, ბევრს კრძალულობით სავსე ლატაკს ამ წეს ჩვეულებამ ხელში იარაღი მისცა მცირეთ ცხოვრების მოპოვებისა.

ქართველებში ცხოვრების წესები შეიცვალა, ხალხმა თავისუფალი ცხოვრების მიმდევრობა იწყო, თავისუფალმა გარემოებამ ბევრი რამ დაბადა ქართველთ შორის და ერთი ამ ბევრთაგანი არის „დიდებაზე“ სიარული. დიდებაზე მოსიარულე ხალხის გამრავლებას დიდათ ხელს უწყობდა მკითხავეების გამრავლება. მეცხრამეტე საუკუნემ დიდათ გაუსწრო წინ მკითხავეებით სავსე ცნობილს მეთვრამეტე საუკუნეს, იმ საუკუნეს, როცა ქართველთ ნეკრესის ეპისკოპოზმა ნეკრესელმაც კი მიაქცია ყურადღება და მიუწერა კახეთის სამღვდელოებს, რომ თქვენ იმეცადინეთ და თქვენს სამწყსოში მკითხავეების საქმეს ყურადღება მიაქციეთ, მათს წინააღმდეგ ქადაგება დაიწყეთ და ეცადეთ, რომ მათი რიცხვი მოისპო-

სო. მღვდელ-მთავრის მიმართვა სამღვდელოებისათვის იქამდის საყურადღებოთ დაშთენილა, რომ მათ ეკლესიებში მკითხავების წინააღმდეგ ქადაგებაც დაუწყვიათ. რა იქმნა, სამღვდელოებამ როგორი გავლენა იქონია, მკითხავები შეცოტავდნენ თუ არა, ამაზე ჩვენ არაფერი ვიცით, ისკი ვიცით, რომ XVIII საუკუნეში, კახეთი და ნამეტურ ქიზიყი, სავსე იყო მკითხავებით. ამ აღსავსებას XIX საუკუნემ უფრო შეუწყო ხელი და წინ წაიყვანა, დადგა მკითხავების ყვავილოვანი ხანა, რადგანაც ამათ აღრე თუ სამღვდელოებამ კამათი და წინააღმდეგობა დაუწყო. დღეს ამის ნაცვლად, დღევანდელმა სამღვდელოებამ კი თანამომხრეობა აღმოუჩინა, მფარველობა დაუწყეს, რადგანაც ამათ ნათლათ მიხვდენ, რომ მკითხაობა მათ დიდს ძალას აძლევდა, დიდს შესავალს მოგებას. აღრე თუ მკითხავების წინააღმდეგ სამღვდელოებამ ქადაგება დაიწყო ეკლესიის ამბიონიდანა, მის ნაცვლად დღეს ამბიონიდან მკითხავების პატივის ცემა და მორჩილებამ დაიწყო აღმომდინარება,

მდაბიო ერმა მკითხავები თავის მკურნალად, ქირსა და ლხინში თანა მოზიარეთ იცნა. ავად გახდა ვინმე ოჯახში და მაშინათვე მკითხავს მიმართეს. ავად მყოფის მიზეზის შესატყუოდ, ან დაკარგა ვინმემ რამე, ან თუ სხვა მარცხი მოუვიდა ვისმეს რამე, ყველას მკითხავი გაუჩნდა მკურნალად და მრჩევლად. ავად მყოფის პატრონებს ესენი ყოველთვის ხატებში სიარულს ურჩევდნენ, იქ ღამის თევას, საღმრთოს დაკვლას, პარაკლის და სხვა-და სხვა რამის შესაწირავენს. ხშირად ამისთვის „დიდებაზე“ სიარულსაც აუწყებდენ, გროზობით მოგროვებას და მით პარაკლისის, ბანის, პირბადის და სხვა ასეთ შესაწირავების გადახდას. ბევრს ცდის შემდეგ ხელში დაიჭერდნენ წმიდა სამთელს და დაიწყებდნენ დიდებაზე სიარულს, რამდენიმე ხნის განმავლობაში მოაგროვებდნენ რაც საჭირო იყოს და დანიშნულს დროს გაემგზავრე-

ბოდნენ აღნიშნულის ეკკლესიისაკენ, საითაც მკითხავმა მიუ-
თითა. ესენი მალე მივიდოდნენ ეკკლესიაში და მოილოცა-
დნენ. ხშირად ავად მყოფზე ჰაერის ცვლილება, მგზავრობა
და ფეხზე დადგომა კარგათ მოქმედებდა, ავადმყოფი კარგად
ხდებოდა. რამდენიმე ხნის შემდეგ ავადმყოფი კარგად გამხ-
დარი თავის ნათესავებით ბრუნდებოდა შინ. მკითხავის სიტ-
ყვა სიმართლით იმოსებოდა, ოთხსავე კუთხივ საუბარს იწყებ-
დენ, რომ ესა და ეს კაცი ავად იყო, ამა და ამ მკითხავს
აკითხვიდეს, იმან ამა და ამ ხატში წაყვანა ურჩია, საღმრთო,
ბანბა, პირ ბადე, ნაბანი, მიწა, ღამის თევა და ავადმყოფი
ეხლა კარგათ გამხდარა. ხშირად ისიც მომხდარა, რომ უძ-
ლური ავადმყოფი გზაში უარესად გამხდარა ავად და მომ-
კვდარა კიდევ, მაგრამ ეს შემთხვევაც მკითხავის საზარა-
ლოდ არ დაშთენილა, ხალხს უთქვამს, ავად მყოფი ამა და
ამ ხატმა თავის კარზე მიიყვანა და იქ მოკვდაო. სჩანს ავად-
მყოფი მართალი, პატიოსანი და მადლიანი სული იყოვო.
ესეც ერთი ბედნიერება უნდა იქმნეს მისთვისო. იგი საშოთ-
ხეში წავაო. ჭირისუფლებიც კი ნეტარებდნენ ამით. მკით-
ხავების მნიშვნელობა ისე აღორძინდა, მას ისეთი საპატიო
მნიშვნელობა მიეცა, რაის მეოხებით მთელმა ერმა მოწიწე-
ბით უწყო მხერა. მათ სიტყვას და ნამეტურ „დიდებაზე“
სიარულმა მიიღო წმინდა მნიშვნელობა, ყველამ პატივით
უწყო მხერა და დიდებაზე მოსიარულე კაცს თუ ქალს ყველა
მოწიწებით ეხმარებოდა, ვისაც მიმართავდნენ ესენი და ვის
სახლშიაც შევიდოდნენ სათხოვნელად იქიდგან მას ცარიელს
არავინ გაუშვებდა, რაც შეეძლოთ უნდა მიეცათ, თუნდ ერ-
თი ნატეხი შაქარი, კვერცხი, წმინდა სამთელი და ცარიელს
კი არ გაისტუმრებდნენ, რადგანაც მათის ფიქრით ეს ცოდვა
იყო, აღნიშნული ხატი მათ გაუწყრებოდა. როდისმე დავას
აუტეხდა. უფრო ძვირად დაუჯდებოდათ მათ. ამიტომ ხში-
რათ დიდებაზე მოსიარულენიც კი ძალ-შესაწირავსაც აფ-

როვებდნენ, სხვა და სხვა ნივთებს გარდა ხან ფულსაც კი რიცხვს შოულობდნენ. ხშირად ორი-სამი მანათის მაგიერ ათ-თხუთმეტ მანეთამდე. ეს ფული 1830—40—40 და 60 წლებას კვალ, ერთობ კი რიცხვი იყო, კი ზომის, ამ ფულით მლოცველნი ყოველთვის თავისუფლად მიდიოდნენ ხატში, თავისუფლად და კარს შესაწირავების ძღვნით მოილოცავდნენ.

ბევრი ღარიბის ავანტიურა მიხვდა, რომ დიდებაზე სიარული კარგი სარფიანი და თან მაღლიანი საქმე იყო. ბევრ გაჭირებაში, ბევრს ღარიბ ოჯახს, ერთი მანათი ხშირათ ისე გასჭირებია, რომ მის შოვნისთვის უკანასკნელი ქვაბიც კი დაუგირავებია. სინი და ვინიცის რამდენი სხვა რამე, მაგრამ სამუდამო გაჭირვებისათვის კი თავი ვერ დაუხწევია. ასეთ გაჭირვებულთათვის გაჭირება უსაზღვრო ყოფილა და დახმარება და შესავალი კი არსაიდგან. ამათი მდგომარეობა წმინდათ მათხოვრების მიმაჯთულებით შემოსილა, მათი ცხოვრება მათხოვრების ცხოვრებაზე უფრო გამწარებულია, უფრო გაღატაკებულია, აი ასეთ უბედურებას, თუმცა დიდის სიფრთხილით და თავის დაჭერით, მაგრამ გაუბედნიათ „დიდებაზე“ სიარული: აუღიათ ხელში წმინდა სამთლები და ორ-სამ დედაკაცს დაუწყვიათ სიარული ქუჩა-ქუჩა თხოვნა ასე: „დიდებაზე დავდივართ და გაიკითხეთ ავანტიურა“. რამდენიმე დღის განმავლობაში ღატაკნი მოაგროვებდნენ საკმარის რიცხვს ფულს, გაჭირების დარდი გულიდგან. გადევრობდათ, ფულს თვითონ გამოიყენებდნენ და სამთელს და ასეთ შეგროვილს კი აღნიშნულ ხატში წაიღებდნენ და იქ შესწირავდნენ. ასე მოიმართა საქმე, ასე მოეწყო წინეთ ღატაკთა ვითარება, მართალია ღატაკნი სიღატაკით ხალხის წინაშე თავს არ იჩენდნენ, ბევრს დიდათ ერიდებოდა, რადგანაც მათში კაცი ხშირად ისეთ ღატაკებსაც შეხვდებოდა, სადაც ორი და სამი გასათხოვარი ქალებიც ისხდნენ, ასეთის

ოჯახის წევრთათვის რომ ვისმეს სილატაკე შეემჩნია, იმას სახელი გაუტყდებოდა, იმის ბედშავ ქალებს აღარავინ ითხოვდა. ხშირად დიდებაზე თვით გაქირებულ მოქალაქის ცოლებიც კი ბედავდნენ სიარულს.

რაც ხანი გადის მით უფრო კარგად სჩნდება, რომ ხალხში სილატაკე უფრო მალლა იწვევს, უფრო წინ მიდის, ამ წინ სვლას ხალხიც კარგად სცნობს, რადგანაც დღევანდელის ერის გონებითი ზომა ბევრათ წინ არის წასული, წინეთ რომ სილატაკე იყო, იმას ჩვენი ძველნი კარგად ვერ გრძნობდნენ, ამ გრძნობისათვის მათ არაფერი ძალოვნება შესწევდათ, გინდ რომ ეგრძნოთ მაინც ბრუნდის თვალით არაფერს შეხედავდნენ, არაფერს დაუწყებდნენ დარღვევას და ათვალიწუნებას, რადგანაც მაშინ ღარიბ-ღატაკს ისე მიაჩნდა თავის სილატაკე როგორც მხეთისაგან მინიჭებული საკუთრება, რომელიც მათის ჰაზრით მათ არას ღროს არ ასცდებოდათ, უეჭველათ, იგი ღატაკათ უნდა ყოფილიყო, რადგანაც მათ სილატაკეს დაბადებამდისვე ბედის მწერალი შუბლზე აწერდა, რომ შენ ღიტაკი და მონა უნდა იყოვო. ძველი მწიგნობარი კაცებიც ასეთი ჰაზრების იყვნენ და ესენიც ამასვე ამტკიცებდნენ. ამასვე ქადაგებდნენ სახალხოდა, რომ ღარიბი ღარიბათ უნდა დარჩეს და მდიდარი მდიდრათაო, ხოლო მდიდარი, საიღვან მდიდრდებდა და ვისგან რას ბოქავდა ამას კი არ აკვირდებოდნენ, ამასთან მათ საქმე არ ჰქონდათ და იმასაც ავრცელებდნენ, რომ კაცს სიმდიდრეს ღმერთი აძლევსო. ამას უფრო ისეთ მდიდრებზე ამბობდნენ, რომელთაც მათხოვარის გაკითხვა იცოდნენ, ვინც მათხოვარს არ გაიგითხავდა იმის სიმდიდრეს ეშმაკის საკუთრებად აღიარებდნენ. იყვნენ თითო ოროლა ისეთი გვამნიც, რომელნიც სიმდიდრეს ბოროტებათ სთვლიდნენ. ყოველ შემთხვევაში კი ქართველებში ასე თუ ისე დიდათ იქებოდნენ და იდიდებოდნენ ის

გვამნი რომელნიც მდიდრდებოდნენ ან მდიდრები იყვნენ და ლატაკთაც ეხმარებოდნენ. ასე იყო წინეთ.

დღეს კი ეს ისე აღარ არის, დღეს ერი თავის გაჭირვებას კარგად გრძნობს. მან იცის თავის არსებობის საქმე, რომ ის მეორედ აღარ დაიბადება, მკვდრეთით აღარ აღსდგება, და ამიტომ თავის ცხოვრებას ფხიზელის თვალთ უმზერის, ყოველს მოვლენას, სილატაკეს და სხვა ასეთ რამეებს შეუმჩნევლათ არ სტოვებს. გარემოებამ მას თვალი გაუხილა, თვალის ახილვა მას საწინააღმდეგოთ ჰრაზმას, ყოველნაირის შრომის ბრძოლის და მოქმედების უფლებას ანიჭებს. ერთ ასეთ გარემოებათაგანია დღეს „დიდებაზე“ მოსიარულე ხალხთა საქმეც. გაჭირებამ „დიდებაზე“ მოსიარულეების ძრიელ დიდი რიცხვი დაჰბადა. ყოველ კვირას და ყოველ ქუჩაში ნახავს კაცი დედაკაცებს, რომელთაც ხელში სამთლები უჭირავთ და ოთხ-კუთხივ დადიან სათხოვნელად. ხანდასხან შეიძლება რომ ამ მოსიარულეებში ნამდვილათ ხატისთვინ მოსიარულენიც იყვნენ, მაგრამ უმეტესად კი უმრავლესნი ისეთი ლატაკნიც არიან, რომელთაც ლუკმა პურიც ენატრებათ. ზოგს ისეთ სილატაკეში ათასნაირი ხარჯი აწუხებს, მაგალითებრ ქირა, წვრილშვილები, ან გასათხოვარი ქალი, ან ავად მყოფი, უძლური და სნეული, რომელთაც ჩვენ ყველას ვერ მოვსთვლით. მოკლეთ უნდა ითქვის, რომ დღეს „დიდებაზე“ ხშირად ისეთი გვამნიც დადიან, რომელთაც ლუკმა პურიც ენატრებათ. გული ყოველთვის დარდით აქვსთ საესე და სილატაკიდგან თავის დახწევას და ხსნისაც არაფერი უჩნდებათ. ასეთ ლატაკთა გაკითხვა დიდ სამადლო საქმედ უნდა ჩაითვალოს, დიდის შველად. ვინ იცის რა სილატაკე აქვს მას კარზე მიმდგარი და რა გაჭირვება, თორემ დიდებაზე სიარულს ვერ გაბედავდნენ. ამიტომ ყოველი ჩვენგანი მოვალეა ასეთი გაჭირვებულთა დახმარების.

ზემოდ აღწერილ სახელ წოდებათა გარდა საქართვე-

ლოში სხვა და სხვანაირი სახელ წოდებანიც ყოფილა ქართველდ მათხოვრების. იმერეთში სკოდნიათ „ხონის გლახა“ ძველათ თურმე ხონელი გლახა განთქმული ყოფილა გლახაობის შნოთი, გამჭრიახობით და თხოვნის მოხერხებით, დღეს როგორ არის „ხონის გლახათ“ საქმე და მათი ცხოვრება, მდგომარეობა და რიცხვი როგორ წარმართა, მათ მომატება იწყეს თუ კლება ამაზე ჩვენ არათფერი ვიცით. იმერეთშივე სკოდნიათ „გელათის გლახა“ ეს გლახები უფრო გელათის ახლო-მახლო მოიკრეფდნენ თავს და უმეტესად ეკლესიის კარების წინ იცოდნენ დადგომა და მოწყალების თხოვნა. სხვა და სხვა კუთხეებშიაც სკოდნია მათხოვრობა და ნამეტურ რაჭისკენ, სვანეთსა და სამეგრელოსკენ ყველა კუთხის მათხოვრების თავ-თავიანთ სახელებიც რქმევიათ, დღეს მათი რიცხვი შემცირებულია, თუმცა მათხოვრობა კი არ გამქრალა, გაქრა მხოლოდ მათხოვრებთა ძველებური სახელ წოდებანი, თვით მათხოვრობა კი როგორც სხვაგან იქაც წინ მიდის.

როგორც სჩანს ძველად ყველაზე მეტს შეწუხებაში ქართლის მათხოვრები ყოფილან, აქ გლახა არამც თუ მარტოდ ცხოვრებით ყოფილა მათხოვარი, არამედ გონებითაც. როგორც ძველათ ისევე დღესაც ქართლის გლეხკაცობა დიდს დაქვეითებულს მდგომარეობაშია შთავარდნილი, მათი ცხოვრების სახე პირდა პირ მათხოვართა ცხოვრების მსგავს სურათს წარმოადგენს. არა მგონია, რომ ძველათ ან დღეს, 100 მოსახლეში 5 კომ. იყოს, რომ ამათ მთელი წლის სარჩო საბადებლის მოპოება და გამოღება ადვილად შეეძლოს. მე დავიარე მთელი ქართლი, გავიცან იქაური გლეხ კაცების ცხოვრება და ვაი მათ ცხოვრებას, ზოგი ერთ სოფელში ბავშვების დანახვაც კი შემზარებია, რადგანაც იგინი ისე დაგლეჯილ-დაფლეთილ ტანთ საცმელით ყოფილან, ბავშვე-

ი კი არა და თვით კაცები და დედაკაცებიც ასეთსავე მდგომარეობაში არიან შთაცვივნულნი. მე გულის ყურიანათ ვადევნე ამას თვალი და ყველგან სილატაკე დავინახე, მიზეზათ მე მაინც და მაინც ჩემით არ დავიწყებ ახირებას, ისევ აღწერას განვაგრძნობ.

ქართლელ გლეხ კაცის ცხოვრება ისეა მოწყობილი, რომ თითო გლეხ კაცს იქნება სიცოცხლეში სულ სამჯერ ეღირსოს კარგი ახალი ჩოხის სყიდვა. უმეტეს ნაწილის თქვენ ნახავთ საბრალოთ დახეულის და დაკონკებულს ფარაჯებში, ზოგს მხარი აქვს მოგლეჯილი, ზოგს კალთა: ნაოჭი და სხვანი, რაც კაცს ერთობ ჩააფიქრებს, სამწუხაროა და საგრძნობი უფრო ის, როცა კაცი ასეთს მდგომარეობაში მოხუცებულს კაცს ხედავს, ღარიბ მოხუცთათვის ჩოხისა ხომ ძვირი საქმეა, ამის ღირს აღარავინ გახდის. იგი გახვეულია ცხვრის ტყავში, ტყაბუჭში, პერანგი და სხვა ამისთვის არ არსებობს, ქალამანიც დაძველებული, წინდებიც ერთობ იშვიათათ და ქუდიც ცხვრის ტყავის, შუა ხნობიდან სიკვდილამდის გაყვება. მართალია ასეთ მოხუცნი მათხოვრები არ არიან, მაგრამ მათი მდგომარეობა და ყოფა-ცხოვრება მათხოვრებზე უფრო დაქვეითებულია, ამაზე მეტი რაღა უნდა იყოს მათში. ამაზე მეტი სხვა სილატაკე აღარც კარ და კარ მოსიარულე მათხოვარს ადგია კარს, მოხუცებულ კაცთ გარდა თვით მოხუცებულ დედაკაცებიც ასეთსავე დღეში არიან შთაცვივნულნი, ვისაც აქვს რამე, ის თუ ერთ უბრალო შავს კაბას გამოიცვლის ხოლმე წელიწადში ერთხელ ესეც კარგი საქმე იქნება, მაგრამ ვაი ამ გამოცვლას, ჩითი ან სხვა რამ ურია ვაჭრის ან სომხისაგან იქნება ნაყიდი, ნისიათ, რომლის ნისია იმდენ ხანს დარჩება გადაუხდელი, რომ თვით ნისიად ნაყიდი გაცვდება, ტანზე შემოეფცქვნება და ფულიც კი არ ექმნება გადახდილი, ვალში მხოლოდ სარგებელი ექმნებათ გადახდილი, სარგებელი თვით ხშირათ თავნის სჭარბობს.

ზომით. მაგრამ მოვალე მაინც თავს არ ანებებს, მაგალითებრ მანეთის საქონელი რომ აიღონ ნისიათ, ამ ნისიათ აღებულ საქონელში ყოველ წელიწადს ერთ კოდს პურს სარგებელში მისცემენ ხოლმე. ასე რომ ყოველ წელს მოვალეს თავნებე მეტი სარგებელ მიაქვს. ამ ერთი ტანთ საცმელისთვის გატყავდება საწყალი ოჯახი და მეორე ხელს ვილა მისცემს, ვინ მიაქვავებს, როცა პირველი ხელის შეძენაც ჭირათ და საწყევრად უხდება.

ერთი გლეხი კაცი ვნახე მე, მეტათ გაჭირვებულს არ ჰგვანდა, მაგრამ ტანისამოსი კი საკმარისათ დაფლეთილი ეცო. მე მინდა გამეგო მის დაფლეთილი ტანთ საცმლის ტარების მიზეზი და აპიტომ ვკითხე: ძმობილო! მაგრეთი დაგლეჯილი ტანთ საცმელი რათ აცვიათ თქვენი სოფლის გლეხ კაცობას. შეძლება არა გაქვსთ, რომ მით ცოტა უკეთესი ჩაიცვათ, თუ მუშაობა ითხოვს აგრე სიარულს?

— ჩვენა, შენი ჭირიმე მუშაობაშიაც ეს გვაცვია და არ მუშაობის დროსაც, შეძლება არა გვაქვს, თორემ ვინ შერცხვენილი არ ჩაიცვამს პატარა უკეთეს ტანთ საცმელს. ძალა არა გვაქვს, ბატონო, მუშაობა არ გვაკლია, მოსავალიც მოგვდის, მაგრამ მოსავალი გასავალს არ ჰყოფნის, იმდენი ვაი-ვაგლახი და ხარჯები გვაწევს კისერზე, ვალისაგან ვართ შეწუხებულნი, რომ ხშირათ ჩვენ წლის სარჩოსაც ვიკლებთ და მოვალეს კი უსწორდებით, ვადის ნახევარი წელიწადი და ოჯახის საკვები მთლათ გველევა, მეორე ნახევარი წლისათითქმის შეწუხებით და ტანჯვით უნდა გავატაროთ, ვალის აღებით და სესხობით, მაგრამ ხშირათ ესეც არ არის, დღიური პურის შეძენისთვის არ გვაქვს ნდობა, ძალა, ფული და ტანთ საცმელისთვის აბა ვან რას მოგვცემს, ვინ რას გვასესხებს. ცხორება ისე გაგვჭირვებია, რომ ტანთ საცმელი აღარავის აგონდება, როცა მოვახერხებთ და გადავარჩინთ რა-

მეს მაშინ თუ ვიყიდი. ჩვენ კარგათ გვესმის ჩვენი სილატაკის მნიშვნელობა, მაგრამ რას გავაწყობთ.

არავინ იფიქროს, რომ ასეთი სილატაკის მექონი გლახკაცობა მარტო ერთს კუთხეში იყოს, ქართლში ყველგან არიან ესენი და ნაპეტურ იქით, სადაც უფრო ძლიერი თავდაზნაურობა და ვაჭრები არსებობენ. მაგალითებზე ბორჩალოს მაზრაში, ვიდრე ქართველი გლახკაცობა სცხოვრებდა. მინამდის მათ ერთობ დიდი გაჭირება ადგათ კისერზე, მებატონეთა ხარჯის გადახდას ვეღარ ახერხებდნენ, შრომა და სახსარი ხარჯსა და ვალს აღარ ჰყოფნიდა, ამიტომ გლახკაცობამ გული აჰყარა სოფლათ ცხოვრებას, ესენი უცხო ადგილებში მირბოდნენ, იქ სხვა სარწმუნოებას უერთებოდნენ და მით თავისუფლდებოდნენ სამუდამოს სილატაკისაგან. ანგარიშებით ჰავსე დიდმა თავადობამ საქმე ისე დააყენა, რომ ხსენებულს მხარეში ქართველი გლახკაცობა სრულიად მოისპო, გარდამეტებულმა სილატაკემ გლახკაცობის მამაბაპისეულს მიწა წყალზე ხელი ააღებინა და გასტყორცნა შორის საცადა, რაის მეოხებით იგი მთლათ დაეკარგა თავის სამშობლო ქვეყანას. დღეს ბორჩალოს მაზრაში ქართველობის რიცხვი სულ აღარ არის ასე 25 სოფელიდა იქმნება და ლამის დღეს ესენიც აიყარნენ და წავიდნენ სხვაგან, რადგანაც ამათაც შეწუხებული აქვსთ სიცოცხლე თავიანთ მებატონეთაგან. მე კარგათ ვიცი, რომ ესენი აქა იქ დადიან და საბინადრო თავისუფალს ადგილებსაც ეძებენ. ამათ ისე აქვსთ ცხოვრება გაჭირებული, რომ ამის მეოხებით თვით გათათრდებიან კიდევ, რომ ოღონდ მის მეოხებით თავი იხსნან სამუდამოს გაჭირება სილატაკისაგან.

• ქართლის, კახეთის და სხვა ასეთ კუთხის გლახთათვის სილატაკის მეოხებით აღარაფერია დაშთენილი საჭიროთ და გამოსაყენებლათ, გარდა დღიურის საზრდოსი, დღიურის საკვების ლუკმის შეძენისა. ამათ რომ ჰკითხოს კაცმა ან სას-

წავლებლის შესახებ საუბარი ჩამოუგდოს, იგინი მაშინათვე გაოცებით შეხედვენ საუბარს და უცბათ იტყვიან. სკოლა რათ გვინდა 'შენი ჭირიშე, სკოლაში რა უნდა გავაკეთოთ, რა ჩვენი საქმეა სწავლა და ან ჩვენ ვინ მოგვაცლის ამისთვის, მეორე ბატონო, ვერც სკოლის ხარჯს აუვალთ, მოვიხვევთ თავზე და რა გამოვიდა, უკანასკნელ ლუკმა პურიც გაგვიწყდება მის მეოხებით, ამიტომ ბატონო, სკოლა ჩვენთვის საჭირო არ არის, თუმცა ისიც კარგად შევიტყუეთ, რომ სკოლის გახსნაც კარგია და სწავლაცა, რას ვიზამთ, როცა შეძლება არა გვაქვს, აი მობძანდით ჩვენთან, ნახეთ ჩვენი სახლკარი, ქონება და თუ იქ თქვენ ნახავთ რამე ძალას, სიმდიდრეს, რის ძალითაც სკოლის შენახვა ადვილათ შეგვეძლება, მაშინ დიდის სიამოვნებით მზათა ვართ, რომ ასეთს საქმეს ხელი მოვკიდოთ. გინდ შეძლებაც რომ გვექმნეს, მაინც შეილებს ვერ შეველევით, მათ დროს ვერ დავკარგავთ უბრალოთ, რადგანაც მათს შრომის მეოხებით იჯახს კაი ძალა ეძლევაო, თორემ ჩვენ უმეტეს ნაწილ მიკიტნის დუქნის წინ ვატარებთ დროსაო.

ასეთ უბედური ბედშავნი ისე დაცემულნი არიან და ამათ ისე აქვსთ ოვსილა გამოცლილი, რომ სადმე ხატობაში მათი მე-ბატონენი იქმნენ და ამათ ჭიდაობა განიძრახონ და ვლებთ კი არ იჭიდავონ, მაშინ ბატონისაგან საზარელი ცემა-ტყემა მოეღოს და ამ ცემა ტყეების დროს კრინტს, ხმასაც ვერ დასძრავს. ნაცვლად ამის მცემელ ბატონს მიუშვერს ზურგს და ეტყვის „დამარტყი შენი ჭირიშე ბატონო, დამარტყი, თქვენი მონა გახლავართ“ და თან მობუზვასაც დაიწყებს მონურად. ბრძანებელიც მისდგება და ვიდრე გულს არ ისრულებს, მ ნამდის აღარ მოეშვება. ასეთი სურათები მე თვით მიწახავს ხშირათ, მოვსულვარ გულოზე. მაგრამ ვერა გამიწყვიარა. აქ ნელ ნელა მოვსთავლი ყველა იმ არსებულს ნარუქებს, რაც კი ჩვენ გლებთა სჭირთ და მკითხველმა მით აახსნას მდგომარეობა ქარ-

თველი გლეხისა და ისიც განსაზღვროს, თუ ქართველი გლეხი რათ უნდა ითვლებოდეს, რას უნდა გავდეს მისი ცხოვრება. ქართლელი და კახელი გლეხ კაცი ისე დაბერდება, რომ აბანოში ერთხელაც არ წავა, შინაც ხომ სულ არ იციან ბანაობა. იქმნება ასში ერთხელ მოხდეს რომ ცივ-წყალში იბანაონ, მაგრამ ისიც უსაპნოთ, ისე ჭუჭყის გასაყრელათ არა, როგორც გასაგრილებლად. ბევრს ალაგას ლოგინი. თუმც კი იციან, მაგრამ ვაი იმ ლოგინს, იმაში კაცი ვერ დაიძინებს, რადგანაც საშინელი დიდი ზინტლის სუნი იქმნება გაურცხაობის გამო. მე შევესწარ ასეთ მაგალითებს თვით ისეთ გლეხთა ოჯახთ შორის, რომელნიც სოფელში ოჯახის შვილებათ ითვლებიან, ოჯახი შვილები თუ ასე არიან, ასეთს ცხოვრებაში, მაშ არა—ოჯახის შვილები რაღა უნდა იყვნენ.

საუბედუროდ ამათი საქმელი და სასმელიც მეტის-მეტ უხეიროდ მომზადებული შეადგენს. არა მგონია რომ ამათი საქმლის გემოს ვინმემ შენატროს, ერთი მხოლოდ სუფთა წყალი და კარგი ჰაერი აქვთ. რაც ამკობს მათს სასოებას. პატარა პირიანის გარემოებით, თორემ სხვაფრივ მასში სახარბიელო არა არის რა, ერთავად მხალი და მხალი, ზოგს ლობიოც იშვიათად აქვს და ხორცს ხომ თვალის ვერ ნახვენ, იქნება აღდგომას და შობას ეღირსოს თითო ნაჭერს ხორცს, ამასაც იგინი ოჯახის შვილებ გლეხებთაგან მიიღებენ სამადლოდ და უფრო კი ღორის ხორცს, რაც ჩვენში გლეხ კაცის ოჯახისთვის დიდს მალამოდ, დიდს ძალად ითვლება. თქვენი მტერი რომ ჩვენი გლეხისთვის ღორი და ღორის ქონი არ ყოფილიყო, მაშინ ამათ ცხვრის ხორცს არავინ უჩვენებდა თვალის, თვით ქალებსაც კი ღორის ქონით აცხოებენ ხოლმე, მაგრამ ეს ქადა მართლა ქადად არ ეგონოთ, უხეირო შავი ქვის მსგავსი ფქვილისაგან, რასაც თუ არ გაჭირებული კაცი ისე სხვა არავინ აიღებს და სჭამს.

ყველაზე სამწუხარო და უძლური ასეთ პირქვე დამხო-

ბილთათვის საზარელია ზამთარი, რადგანაც გლეხნი მებატონის ბინაზე ცხოვრობენ, მოსავლის ხარჯს იხდიან, სახელმწიფოს და სხვებსაც მრავალს. ამათი მდგომარეობა იქაზდის საგრძნობელია, რომ ხშირად დიდ ზამთარში, როცა სუსხი სიცივე არის, ამათ სახლში ასანთები შეშა არა აქვს, შეშა იპიტომ არა აქვთ, რადგანაც ტყის ფულის გადახდა არ შეუძლიანთ. ტყის ფული კი არა და ხშირათ პურიც არა აქვთ ზამთარში რომ დღიურათ ისაზღოვონ დი ტყის ფულს ვინ მისცემს. რამდენ ალავს შეესწრებივარ, რომ ღარიბ ოჯახს ცული, წაღდი, ნაჯახიც არა ქონია, მათგან შეშის დაპობა წამება ყოფილა, ხშირად ეს უბედურნი აქა იქ დადიან, ნამეტურ ღელების ახლო მახლო და წვრილ-წვრილ ჩხირებს აგროვებენ ხოლმე, რითაც მცირეთ თბებიან ხოლმე. ასეთ ხალხს არც ცხვარი გააჩნია, არც თხა, არც ძროხა, არც ცხენი, ხარკამეჩი და სხვა, ყველადფერი თვითონ ესენი არიან თავიანთი თავისთვის, ყველაფრის მოგროვებას მათი ზურგი სწევს.

არიან ისეონი დაცემულნი და ლატაკნიც რომელთაც ხელობად აქვს აქა იქ სიარული და სხვა და სხვა რამეების გროვება, მაგალითებრ ყანა მოიძკო და პატრონებმა ძნა წაიღეს, აქ ცოტ-ცოტა თავთავებიც დაცვივდება, ან ხორბლის მარცვალი, მოედებიან ამას დიდი, პატარა, და ისე აკრეფენ მარცვალ-მარცვალ, როგორც ქათმეზი ერთის ყანის ადგილას გათავების შემდეგ მეორეში გადავლენ, მესამეს და ასე ამ გვარად, შეგროვილ მარცლით ირჩენენ თავს, ბევრი ისეთ დღეშია რომ ხორბალს შინ ნაყვენ ან ხელსაფქვავეთ ფქვამენ და იმით აცხოვბენ პურსა და სქამენ, რადგანაც წისქვილში წაღების თავიც არა აქვთ, ასეთ ოჯახთა ფარდაგი, ლოგინი ტყაპუქის და ქილობებისაგან შესდგება, ჯამ-ჭურჭელი სულ უბრალო თიხისაგან, მთლად ამათი ოჯახის სიმდიდრის ფასი იქმნება ჰ მანეთი, ზეით ვერც კი ავიღეს. ამათში ნამეტურ სამწუხაროა მოხუცებულთა მდგომარეობა, რომელნიც საყო-

ველთაოდ გულ-მკვდარნი და მშურნი ატარებენ თავიანთ დღეებს. ერთი უბედურება ამ საწყლებისა ის არის, რომ ამათში შებრალება სოფლის შეძლებულთ მცხოვრებთ სულ არა აქვთ, ამათ რომ ასეთ ლატაკთ სიბრალოული ქონდესთ, მაშინ ლატაკნიც ასე არ იქნებიან განწირულნი, ასეთს უბედურ მდგომარეობაში არ შთაცვივდებოდნენ. ერთის ლატაკის სახლში ვიყავ, გნახე მათი ღამის თევა და ღმერთმა დაიხსნას ყოველი ჩემი მტერი ისეთის უბედურებისაგან რაც იქ ვნახე მე, სანთელი არა აქვთ, შანდალი და სხვა. ზოგი მკვარს ანთებს და აბოლებს, ზოგი კერაში მუგუზალს აგდებს და აბოლებს, ზოგი სანავთე თუნუქას პატრუქს უკეთებს და ანთებს, რაც მთელ ღამეს ბოლავს სახლში და მით ვნებს ყველას ვინც კი შიგ წევს, ნამეტურ ბავშვებს.

ერთ ზაფხულს ქართლის სოფლის ლატაკ ოჯახებში დავიარე, მე ბევრს ვკითხე მიზეზი სილატაკისა, ზოგმა სთქვა რომ ვალისაგან დავეციო, ზოგმა სთქვა. რომ მამა ჩემიც ასეთი ლატაკი იყო, ზოგმა ვაჭარს მიაწერა, ზოგმა ბატონსა, ამათ აგვანიავეს და დავიღუბეთ და დავკლახაკდითო. აი დღესაც ამ ლატაკებს და გლახებს ჩვენის მებატონებისაგან პირში სული არა გვაქვს შერჩენილიო. მაგალითებრ ჩვენი ქათამი, ბატი, იხვი, გოჭი ან სხვა რამე მაგათ ბალ-ბოსტანში რამ გადავიდნენ და არც კი გააფუჭონ რამე, ეგენი თუ მოასწრობენ, დაიჭერენ ყველა ამეებს, დახოცვენ, საღამოზე ქეიფს გამართავენ, გათენებამდინ ქეიფობენ, მრავალყამიერის ძახილით მთელს სოფლის დაღალულს — მუშა ხალხს არ აძინებენო. მაგითი რამე რომ ჩვენს ბოსტანში გადმოვიდეს და სულაც რომ ამოაგდონ და გააფუჭონ, ჩვენ ვერც კი დავიჭერთ და ვერც სხვას უზამთ რამესო, რადგანაც მებატონენი სულ აგვიკლებენ დედამიწის პირიდგანაო, ასეთ უბედურს სოფლებში სხვაც შეგხვდება.

ერთ სოფელში სწორედ ასევე მწარედ სჩივოდნენ ხიზნები და თან გაჰყურებდნენ ცხინვალის მხრის მთებს და გაკვირვე-

ბით ამბობდნენ: ჩვენ ერთი დღიური საკუთარი მიწა არა გვქონდეს და იმოდელი მთები კი ერთს ერისთავის შვილს ეკუთვნოდეს, ეს განა სამართალია, ეს განა საქმეა, აქ ან ღმერთი სად არის, ან ხატი, ან ქრისტე, ან ზიარება, ყველა ტყუილი ყოფილა. ყველა ჭორები, თუ ეს ასე არ არის, მაშ ჩვენ რათ ვცხოვრობთ ასე გაჭირვებით, ნუ თუ ღმერთი არ უყურებს ჩვენს ტანჯვა-მწუხარებას, ჩვენს ცრემლს და ვაი ვაგლასს. რაც ამით ილაპარაკეს, მე ყველას ვერ მოვიყვან. მე ლაპარაკი დავუწყე და მათ თავიანთი თავები თითქმის მონა მათხოვრებათ აღიარეს. სთქვეს რომ გლახები უფრო კარგად სცხოვრობენ ჩვენზეო, იმათ მუშაობისაგან გვერდები მაინც არა აქვსთ ჩამტვრეულიო და ჩვენ და ჩვენი ბავშვები კი პატარაობიდანვე იღუპებიან და იჩაგრებიან ბევრს მუშაობისაგანა და ამის სანაცვალოდ კი ჩვენ არაფერი გვიჭირავს ხელშიო. მამა კვდება გლახათ, შვილიც გლახათ და შვილის შვილიცო. ასე რომ ამ უბედურების, ცხოვრება, თვით მათის სიტყვით ბევრათ შწარე ყოფილა, ვინემც საბატონო და სახალსო თვით ღატაკ გლეხებისა, რომელთაც არაფერი გააჩნიათ.

მე კარგათ მახსოვს, როცა ერთი ქართველი მემამულე თავადის შვილი მწერალი ხიზნების შესახებ შემდეგს მოძღვრებას ქადაგებდა ადგილობრივს გაზეთებში.

მე კარგათ ვიცნობ საბატონო, სახემწიფე და ხიზან გლეხების ცხოვრებასაო და უნდა მოგახსენოთ, რამ ხიზან გლეხ კაცობა ყველაზე კარგათ ცხოვრობსო, რადგანაც იმათ გაცილებით სხვებზე უფრო მეტათ უყვართ შრომა და გარჯაო. რაკი დადგება სამუშაო დღეები, ხიზნების დიდი, პატარა სულ სამუშაოდ გადიანო. რადგანაც მათ საკუთრება არა აქვსთო, ამიტომ ქალი, კაცი, ყმაწვილი ერთავათ მუშაობაში არიანო, ნაწლავებზე ფეხს იდგამენ და მუშაობით კი მუშაობენო, რადგანაც ცხოვრების შიში აქვსთ და ამ შიშს კიდევ მათი უქონლობა და ხიზნობა ჰბადავსო. ესენი ისე

ცხოვრობენ, რომ მებატონის, ანუ სახიზნო ბეგარასაც ადვილათ იხდიანო, სოფლის ხარჯსაც, სახელმწიფოსაც და სხვებიცო, ერთის სიტყვით ესენი თავიანთ ხარჯს უჩხუბრათ იხდიანო, სახელმწიფო და საბატონო გლეხნი კი ამ ბედნიერებას მოსპობილნი არიან და ესენი არა ღროს არც ერთი ხარჯს არ გადიხდიან ისე, რომ იმ გადასახადის გულისთვის ურთიერთ შორის ჩხუბი არ მოხდესო. ამიტომ მე სამჯობინაროთ მიმაჩნია, რომ არამც თუ ხიზნების განთავისუფლება და საკუთარ ადგილ მამულის შექცენაო. არამედ ზემო ხსენებული გლეხ კაცნიც ხიზნების მსგავს მდგომარეობაში მოათავსეთ და მათ თავიანთ საკუთრებაზე ხელი ააღებინეთო, თორემ ხსენებული გლეხები ისე წახდებიან, რომ უკანასკნელსულ „გლახებათ“ გადიქცევიანო, ამას ფიქრი არ უნდაოსო ცარია ჭეშმარიტათ ამ მოძღვრის ასეთი ქადაგება! მართალია გამოჩენილი ლიტურწონ ბრძანებს თავის სოციალოგიაში, რომ ხშირათ სიმშლი კაცობრიობას აფხიზლებს და წინსვლისთვის და წარმატებისთვის რაზმამსო, ამას არც ჩვენმა მოძღვარმა დააკლო, ეს უფრო მკაცრათ შეეხო ცნობილ საგანს.

მაგრამ ვიტყვით იმასაც, რომ ქართლელი გლეხის სილატაკეს და „გლახებს“ ცხოვრებას განა ეჭვი ლა უნდა, განა ქართლელი გლეხი თავით ფეხამდის გლახის სურათს არ წარმოადგენს, ამაზე ნუთუ ვინმე უარს იტყვის და გლეხების ცხოვრებას რამე მნიშვნელობას მისცემს, ეს მე არ ვიცი, შეიძლება ეს ბევრმა ასე ქმნას, მაგრამ მეკი ვერ ვიზამ, რადგანაც ქართლელი გლეხის ცხოვრება ქალაქში მცხოვრებ მათხოვრებზე მე უფრო დაბლად მიმაჩნია. აი მოგახსენებთ ცოტა კიდევ მას, რაც ზემო მწერლისაგან მკვლევარს მდგომარეობაში მყოფთ გლეხთა ოჯახებში შემინიშნავს, რაც ჩემის თვალით მინახავს, რაც ხშირათ ჩვენ გაზეთების კორესპონდენტებისაც შეუნიშნიად ხოლმე.

ქართლ-კახელი გლეხი უმეტეს ნაწილს, ქერის, სიმინდის და ხანდისხან ჭვავის პურითაც კი ძლებიან, რადგანაც პური ხშირათ აკლდებათ. მოსავალი მოვალეეებს მიაქვთ. ამათი ცხოვრება და მდგომარეობა გლახების მდგომარეობაზე უარესია. რომ ამათი ცხოვრების პირობები ერთობ განწირულს მდგომარეობაშია ჩავარდნილი და მასთან ბევრი არაფერი სცხია სახარბიელო და სანუკარი, ეს იქიდგანაც კარგათ გამოჩნდება, თუ ამ ბედშავს გლახ-კაცობას ორ სამ წელიწადს კარგი მოსავალი არ მოუვიდათ, მეოთხე წელიწადს მთლათ ესენი მათხოვრათ ჩავარდებიან. აი მაგალითიც, რომელიც გამოჩანს ჭეშმარიტებას, ყველამ ვიცით, რომ ძველის ძვილადვე საქართველოს სამეფოსაგან მთის ხალხი ბატონ-ყმობისაგან განთავისუფლებული იყო, მთის ხალხი არავის არ ემორჩილებოდა, იგინი სამეფო გლახკაცებათ ირიცხებოდნენ, სამეფო ხარჯს იხდიდნენ, ბატონ ყმობას გარდა მათ აღგილ მდებარეობასაც არავინ მებატონე სუნავდა. მთის ხალხს მინიჭებული ქონდა მამულის საერთო მფლობელობა, კანონ მდებლობისათვისაც თავიანთი სასულიერო კაცები ყავდათ ამორჩეული და ეს სასულიერო პირნი განაბჭობდნენ ხოლმე მათს საქმეებს კვირა დღეობით, წირვის შემდეგ საქვეყნოთ. ასეთის უფლებებისაგან მთის ხალხი წელში გაშლილი იყო, სულიერათ აღორძინებული, ზნეობრივათ წინ-წასული, ძმობით, ქველობით და მამულის შვილობითაც აღვსილნი. ერთის სიტყვით ძველათ მთის კაცის ოჯახი ოჯახს გვანდა და ხალხიც ხალხს. ესენი მალლა იდგნენ საყოველთაოთ ბარის ქართველებზე, სწორეთ ერთ ასეთ კუთხეთაგან ითვლებოდა ძველათ ცნობილი კუთხე ქიზიყი, სადაც ძველის ძველიდგანვე ვერ იბოგინეს მებატონეებმა, აქ ვერც თავადებმა გაიმაგრეს ფეხი, ვერც აზნაურებმა, თუმცა ერთნიცა და მეორენიც კი სცხოვრებდნენ, მაგრამ სოფელში ხმის ქონვით და მამულე-

ბის მფლობელობით კი ძალიან წინ არ იყვნენ სხვებზე წასული, რადგანაც მათ სრულიად წართმეული ჰქონდათ ხელიდამის უფლებებითი მხარეები რითაც სხვა მხრის თავადაზნაურები დიდათაც პარპაშობდნენ.

ჩვენ ბევრს სჯასა და კამათობას არ დავიწყებთ მასზე, თუ ეს გლახნი ასე ცხოვრებენ და ისინი ასეო. დღეს სილატაკე ქართველთ შორის ყველას ცხადლივ ეტყობა, ვინც კი ლატაკია და უქონელი, ამ უქონელთ შორის დამკვირვებელი, მნახველი და გამცნობი ცხადათ მიხვდება მას თუ ლატაკთ შორის ვინ ზარმაცობის მეოხებით უნდა იქმნეს უძლური და ვინ უმამულობის. ზარმაცთ ლატაკთ რიცხვი უფრო აზნაურებისაგან შესდგება. ჩვენებური აზნაური სხვა სისხლის არის და გლახნი სხვა სისხლის, აზნაური ძველათვე აზნაურობით გაჩენილა, იგი ნაზად გაზდილი გახლავსთ, მას რაც გინდ ბევრი მამული ქონდეს, მაინც მუშაობა მისი საქმე არ არის, მან ცუდათ უნდა იაროს, მამულები გლახებს მისცეს იჯარით, გლახებმა იმუშავეონ, ნამუშევრიდგან ნახევარი ბატონს აზნაურს უნდა მისცენ, რომ ამან თავი ირჩინოს და ნახევარიც თვით დაიტოვოს, თუ აზნაურს ღმერთი სწყალობს და ასეა საქმე, ხომ კაი თუ არა და მაშინ ვაი მისი ბრალი, სილატაკის უმუშაობისაგან და წყნობის მეოხებით გლახზე უარეს მდგომარეობაში ჩავარდება, ამაზე სიტყვა „მათხოვრის“ ხმარება ცოდვა არის, არამედ უნდა უწოდოთ „გლახა“, კაცს მამული ქონდეს, იმან რომ ეს მამული ვერ მოიხმაროს და მედიდურების მეოხებისაგან გალატაკდეს, იმას სხვა რა უნდა უწოდოთ, თუ არა „გლახა“.

აზნაურთა უხეირობას და ზარმაცობის მეოხებით მათი ოჯახის წევრნი და ნამეტურ დედაკაცები დიდს სილატაკეში ვარდებიან. მათ ბედ-შავთ ერთხელ კაი დღე და დარი ედგათ და უკანასკნელს კი ისეთ დღეში შთაცვივდნენ, რომ სილა-

ტაკის მეოხებით ხალიჩები, ლოგინი და ავეჯეულობაც დაე-
ყიდათ, ტანზე რიგიანი ტანთ საცმელის ხმარებას მონატრულ-
ნიც გახდნენ, მრავალნი ფალასებში გაეხვივნენ, კარში გასულ
კაცს ველარ ეჩვენებოდნენ, ამათ მწარეთ სწამდათ წარსულის
მოგონება. მაგრამ რას იზამენ, ამათ შვილების მდგომარეობა
უფრო სამწუხაროა. უმეტესი ნაწილი შეუძლებლობის გამო
უსწავლელათ შთებიან, ვინც სწავლობენ, ისინიც სამუდამოთ
სკოლაში არ რჩებიან, შუა გზიდგან რეკვენ და მერე ესენი
ტრახტირებში ატარებენ დღეებს, აქედგან ეჩვევიან მეარღნო-
ბას, მეფაეტონობას, ჯიბკირობას, ყომარბაზობას და უკანას-
კნელ ციხეშიაც ვარდებიან, მერე ციმბირს იგზავნებიან. ესე-
თი შედეგი მოსზდევს მოუფიქრებელ და უგვან აზნაურთა
შვილების საქმეს. ესენი სძულთ გლეხკაცობას, მათში მტრო-
ბა გამწვავებულია და ვინ იცის მას რა დიაცხრობს თუ ჟამ-
თა ვითარების მეოხებით სამკურნალოდ არა მოევილინარა.

გაჭირებული აზნაურების რიცხვი სილატაკის მეოხებით
სრულიად ისპობა. წყდებიან, ამას სწორე სტასტიკაც გა-
მოაჩენს.

აზნაურობის ნაწილიდგან ვინც შრომას შეეჩვიენ იმათ
იხსნეს სილატაკისაგან თავი, მაგალითებრ იმათგან გაჩნდნენ
სტალრები, სლესრები, მჭედლები და ვინ იცის რამდენ კი-
დევ სხვა ხელობებში იჩინეს თავი, რადგანაც მათ მამული-
ალარ ჰქონდათ, მამებს სულ შეეჭამათ, გაეყიდნათ სხვა და სხვა
მდიდრებზე. ცხადათ ემჩნევა, რომ შეუძლო და უქონელ
აზნაურებისაგან უფრო ხელოსანი და მუშები გამოდიან და
ესენი გაცილებით უმჯობესათ სცხოვრობენ შედარებით სხვა
ცუდულლებთან. შეძლებულ აზნაურებთაგან ზოგმა ვაჭრო-
ბას მოკიდეს ხელი. დღეს კაცი ხშირად შეხვდება აზნაურს
მოვაჭრეს და ამით გვარიანათაც მიყავსთ თავიანთ ვაჭრობის
საქმე. მრავალ ამათაგანი გლეხებსაც დაუახლოვდნენ, მათში

ნათესავობაც ჩამოვირდა, ნამეტურ აზნაურ ხელოსნებს შორის.

ასე და ამ გვართ აზნაურებს ხელოსნობა და ვაჭრობა ძრიელ აახლოვებს გლახაკებსა და მოქალაქეებთან. დღეს ძრიელ ხშირად ვნახავთ ასეთ ოჯახებს, სადაც წოდების გარეშე ალ-რ იციან და განურჩევლათ სცხოვრებენ, ეს უფრო კი ქალაქ ადგილებს მცხოვრებ აზნაურებს ემჩნევათ, თორემ სოფლად ეს ისე არ არის. იქ აზნაურობა თუმცა უფრო სილატაკეშია ჩავარდნილი, მაგრამ თავს მაინც ინახავს მაგრამ, უვიცობის მეოხებით გლახებთან გინდ შეძლებულთან იგინი არ კადრულობენ დანათესავებას და ამიტომ ხშირად სილატაკის გამო პირში სულიც ეხუთებათ და სამუდამოდ ლატაკდებიან, გლახავდებიან.

რაც ხანი გავა ცხადი საქმეა, რომ აზნაურობა თუ ხელობის შესწავლას, მუშაობას, შრომას და მეცადინაობას გაჰყვა, ის ცხადია, რომ გაჭირებისაგან თავს იხსნის. იმას მერმისში გამრავლებით მომავალი მოვლის, ამას ფიქრი არ უნდა, ვინც ამას არ გაჰყვება და იმის საქმე უბრალო გახლავსთ, რადგანაც დღეს შრომა და ფული მეფობს და არა მედიდურებით აღვსილი სავარტომო ოცნებანი და წოდება. ყოველ შემთხვევაში უნდა შეინიშნოს, რომ აზნაურებთაგანაც არა მცირე რიცხვია საქართველოში გაჭირებულების ლატაკებისა. ქართლ-კახეთის გლახაკობის მდგომარეობაზე არა ნაკლებს ცუდს მდგომარეობაშია მოთავსებული იმერეთის გლახაკობაც. იმერეთის გლახაკობა ქართლ-კახეთისაზე მალა დგას, კოპწიობით, ზრდილობით, მალ-მიხვედრით, იგი მეტად ჩქარბუნებიანია, მალხაზი, ყველა ეს კი მას ხელს უწყობს წინსვლის და წარმატებისთვის, ამიტომ ესენი უფრო აღრიდანვე მიეცნენ მხნეობას, შინიდან კარში გასვლას, შრომას, სამსახურს, ფულის მოგებას და მის ჰეოხებით ბატონისაგან თავის

დახსნას, მამულის გამოსყიდვას, ვაჭრობის ხელის მოკიდებას და ბევრიც სხვანი, რასაც აქ ვერ მოვსთვლით.

გლეხთა წარმატებამ და წინ სვლამ წაახალისა თვით თავად აზნაურობაც და დღეს ხშირად შეხვდება ამათ კაცი მოსამსახურედ, ლაქიად, მუშად და ვინ იცის რად არა, ოღონდ ფული კი იშოვნოს. ფული ამათ წინაშე პატარა ღმერთად ითვლება, ესენი თამაშად ამბობენ, რომ ქვეყანაზე სამი ღმერთიაო. თვით ღმერთი, მეორე ღმერთ-ფული და მესამე თვით კაციო. თუმც იმერეთის გლეხ-კაცობა ყველაფერს მხნედ შეებრძოლა და მან ბევრი რამ სამაგალიაო საქმეები მოახდინა გლეხთა ცხოვრების ასაღორძინებლად, თუმც ესენი განათლებისათვისაც დიდად ზრუნავდენ და ერთმანეთის ვითარება და გაჭირებაც კარგად ესმისთ, მაგრამ მაინც იმერთ გლეხებთა შორის არიან ისეთი გლეხნიც რომელნიც ცხოვრებით განწირულს მდგომარეობაში არიან ჩავარდნილნი და მათი ცხოვრება მათხოვრობის და გლახებზედაც კი დაბოა სდგას. მათი შედარება არც კი შეიძლება, რადგანაც იქ ხშირად ესენი ღორის ხაწლევებსაც კი აგროვებენ მოსახარშად და საქმელად, რასაც ქართლ-კახეთის გლეხებში კაცი ამას ხშირად ვერ შეხვდება, ვერ ნახავს, აქ ამას არ სჯამენ.

მე მარწმუნებდნენ ზოგი ერთნი რომ ვითომც იმერეთში ლატაკი გლეხ კაცობა არ სცხოვრობსო. ამის შესახებ ზოგი ერთ პირთაგან კამათიც მქონდა, მე არ მჯეროდა რომ იმერეთში ლატაკი გლეხ-კაცობა არ ყოფილიყო, მოდავეებმა კინაღამ დამარწმუნეს, მაგრამ საქმე სულ სხვანაირად გამოდგა. მოდავენი არ აღმოჩნდნენ წმინდის მექონი გვამნი, იგინი, როგორც თავმოყვარენი, და წოდებრივის მედიდურებით სავსენი, არ იყვნენ ქეშმარიტებით აღვსილნი. იგინი იყვნენ თურმე მიზეზნი ისეთის სილატაკის დაბადების, რაში გახვეულს გლეხებსაც ჩვენ აღვსწერთ. ნათქვამია მათზე: „მაძლარ აზნაური შეილეს ყველა მაძლარი ეგონათო“. განვლო დრომ და

უკანასკნელ თვით ამ კმირებმა იწყეს მტკიცება და ლაღადება, რომ საქართველოში სილატაკე თავს იწყეს, ამ სენში ყველა ეხვევაო. დალოცვილებს ის კი ავიწყდებათ, რომ თვითქოს ძველათ კი ამაზე უარესობა არ იყო. თვითქოს ძველათკი მდიდრები და უზრუნველნი იყვნენ ჩვენი ძველები. ძველათ ჩვენს ძველებს და ნამეტურ გლეხებს მიხვედრა არ ქონდათ, თორემ მაშინ უფრო დიდი სილატაკე არსებობდა ქართველთ შორის, სილატაკე ისეთის სახის და ზომის, რასაც დღევანდელი არაფერი შეედრება.

იმერეთის ზოგი ერთს კუთხეებში არიან ისეთი-ლატაკე გლეხ კაცნი, რომელთაც ერთი მტკაველი საკუთარი მიწა არა აქვსთ, ვენახი, საქონელი და პირუტყვი ხრმ სულ არ მოეძევენათ. საქონლის საქმეს თვით აკეთებენ, მაგრამ ხშირათ ვაი იმ გაკეთებასაც, საყოველთაოდ ლუკმა პურს დანატრულეზულნი არიან და მათის საკვებავს სიმინდი, ჭვავი და ამისთანები შეადგენს. თვეები ისე გავა რომ ესენი ხორცს არამც თუ გემოთ, არამედ თვალიდაც ვერ ნახვენ. მე ვიარე ბევრს კუთხეში და ასეთ გლეხთა რიცხვი ერთობ უხვად ვნახე, თითქმის ყოველს მხრის კუთხეებში მოიძებნებიან ასეთნი. ცხოვრებისაგან დასჯილნი ჟამთა ვითარების მეოხებით ისე დაცემულან, ისეთ მდგომარეობაში ჩავარდნილან, რომ ცუდს მდგომარეობას თვით მათს გამრავლებაზედაც უმოქმედნია და მათ სილატაკის მეოხებით შემცირება დაუწყვიათ, ანუ გადაშენებ-გადაგვარება, გადაჯიშება და გაწყვეტა, ისპობიან კიდევაც რაც შეეხება შეეძლებულ გლეხთა ცხოვრებას, მაინც და მაინც არც ესენი არიან სახარბიელო მდგომარეობაში, ესენი სცხოვრობენ ვაის ვაგლახით და ცოტათი მეცადინეობენ წარმატებისთვის.

ამათი შვილები ზოგი მოსამსახურედ ღებია, ზოგი ვაჭართან და ზოგიც აქა იქ ხელოსნებთან, ამათში ცოტ-ცოტა ყველაფერმა იწყო აღორძინება, ხოლო ჩვენგან ზემოთ მოხ-

ნებულთ ლატაკთკი არაფერი ემჩნევათ საიმედო და მათგან
 არავინ ეტანება ხელობას, ვაჭრობას და მოსაძსახურებას, მათ
 ოჯახთა წევრთა რიცხვიც ერთობ ნაკლებობით მიდის წინ.
 ოჯახის წევრთა რიცხვი თითქმის ყოველთვის მხოლოდობითის
 რიცხვით არსებობს, მას სილატაკე, ცუდი სადგომი, არა
 შესაფერი ცხოვრება და ვითარება არ აძლევს გამრავლებას,
 ლატაკი შთება ლატაკად, მამა და დედა კვდება ლატაკად, მათ
 რჩება ორი-სამი შვილი, მაგრამ ესენიც მამისავე მდგომა-
 რეობაში სცვივდებიან, იმათსავე უსიხარულოთ იხოცებიან,
 შემდეგ ასეთივე ნიშნები ემჩნევათ ცხადათ ამათ შთამამავლო-
 ბას, თუკი ეს მათში ვისმეს მოეძვეება.

იმერთა შორის გლეხებში დღეს არიან მრავალნი ისეთი
 ლატაკნიც, რომელნიც ცოლ შვილობას სამუდამოდ გამო-
 თხოვილნი არიან. ასეთი წყობის ლატაკნი იყვნენ ძველათვე
 და არიან დღესაც. სილატაკე იმერთში ისე იყო აზვავებული
 რომ აქ ამის მეოხებით სრული მონება არსებობდა, მონება,
 და სილატაკე აქ ყველგან იყო წინ წასული და გარდაჭარბე-
 ბით კი რაჭაში, ლეჩხუმისაკენ, სვანეთში, სამეგრელო-
 ში და გურიაშიაც. გურია-სამეგრელოში ერთ დროს, კაცის
 სყიდვაც კი შემოიღეს სილატაკის მეოხებით. აქ ერთს ხელცა-
 ხოცში ახნაურის შვილები გლეხის, ანუ თავიანთ მონის შვი-
 ლებსაცკი ჰყიდნენ ოსმალებზედ: ეს უბედური გავლენა არამც
 თუ მარტოდ გურიას უნდა შევამცნიოდ, არამედ ესევე სენი
 გახლდა ჩვენის სამეფოის უბედურების, რომ იგი დაუძლურდა
 უგვან პირთა მეოხებით და ბოლოს სულიც დალია ისე როგორც
 მშვივრად დატოვებულმა მომაკვდავმა. ვისი და რისი ბრალი
 იყო ეს. პირველი ჩვენის სილატაკის და მეორე უფიცობის, გაუ-
 რჯელობის და მონების.

იმერთა მრავალ სხვა და სხვადასების მიმართვის პირნი ამ-
 ბობენ, რომ იმერეთში ლატაკები არ არიანო, აქ სილატაკეს
 რა უნდაო! იმერეთის გლეხთა ცხოვრება ერთობ კარგა სცხოვრობსო.

აქ თუ გაჭირება არის უფრო თავად აზნაურობას ადგა კარზეო, ამ საგნების შესახებ ცნობებს გაზეთებშიაც სწერენ და მით ხალხს გარდა თვით მთავრობაც შეჰყავსთ შეცდომაში და ლატაკს გლეხებს მთავრობა ხარჯსაც უმატებს, რადგანაც გლეხთა სისხლის მწოველო სტატისტიკოსების წყალობით გლეხები საკმარისათ შეძლებულათ და მდიდრად მიაჩნიათ. აქ ერთი უბედურება იმაში გახლავსთ, რომ ასეთ ცნობებს ავრცელებენ ისეთნი რომელთაც ჭვაც აქვსთ და კაკალიც; მე არა მგონია რომ იმერეთში იყოს ერთი ისეთი მებატონის გვარი, რომ იმათ წევრთ 300 წლის განმავლობაში 100 სულზე მეტი ლატაკი მონა ქართველი არ ჰყავდეს გაყიდული ოსმალ სპარსელებზე, დახოცილები და დატანჯულები კიდევ სხვა იყო, ჩვენში მე 19 საუკუნის შემდეგ დროის გამგეთ არც სამართალი იყო, არც სინდისი, არც სიბრალული, ყოველ გლეხს და ლატაკს აქ პირად უფლება წარ უული ჰქონდა, იგი დაძაბლებულია ტანჯვით, იგი არის სულით ხორცამდე და სამარადისოთ გლახათ ქცეული, ლატაკებსა. თავზე არავის არ ეხურა და ფეხზე, იმერთ გლეხთ არის პერანგის ამხანაგის ჩაცმაც ხომ არ იცოდნენ, რადგანაც უქონლობა და ბატონთა მოხელეთაგან რბევა და რთმევა უმდის იყო ასული. აქ ყოველი მხეცი, უვიცი მოსამართლე მანებელი ბატონი იყო თვით გლახისაგან საცრით მოვროვიდ უნიშინდის. მთელს იმერეთში კაცი ათს გლეხს კაცს ვერ ნახავ, რომ იმათ კაცური ცხოვრების რამე წესები ჰქონიყო. უესკი მადლობა მათ ცდას, ეს ისე აღარ არის, ვერაფერი აწილი თამამათ გაიშალა წელში, ცხოვრებისთი უგა.

იმერეთის ლატაკს გლეხთ მდგომარეობა ყოველთვის ვაებას წარმოადგენსა მას უჭირს თავის სახლობის შენახვა, აწუხებს ხარკი, მებატონე, მღვრი, ფოსტის ფული, არა აქვს კაი ტანთ საცმელი, საქმე. ხომ მოკლებული არიან და თვით ხშირათ ხსნილს დღესასწაულებს დღეებშიაცკი ლობიოთი და მხალით იკვებებიან, ქალ და ბავშვებიც საერთოდ

ტიტვლებიც არიან, ფეხშველანი და ბევრიც სხვა ასეთ სილატაკის ნიშნებით აღვსილნი. არ შეიძლება დაგაკვირდეთ თუნდ იმ გარემოებას, რომ ბაქოს საროსკიპოვსში, თფილისის, ბათუმის, კავკასს, ოდესას, ქუთაის, ართვინს, ყარს და სხვა სამაზრო ქალაქებშიაცკი რუსის ქალებთან თქვენ იმერეთაგან დაყიღულს ქალებს ბევრს ნახავდა და ქართლ კახელთაგანკი მცირეს. იმერთ გლახთა შორის რომ სილატაკე საკმარისად დიდს რიცხვშია გავრცელებული ამას ექვი არ უნდა, ვისაც სმენა და ხედვა აქვს, იმას ეს კარგადაც ეცოდინება, მტკიცება და ბაასი არ დასჭირდება, ეს ბურთი და ესეც მოედანი.

ხელოსანი მეხერხე, ხურო, კალატოზი, ღურგალი, მუშა და სხვა ასეთი ხელოსნების, რომელნიცკი ქალაქ ადგილებში სცხოვრობენ და შეძლება არა აქვსთ, მასთან არც სახლ კარი და მოქირავებენ, გარდა ამის ამათ თუ ჰყავსთ ცოლშვილი და გასათხოვარი ქალები, ან დასაზრდელი შვილები, ან სახლში ვინმე ვრდომელი ავათმყოფი, ამათაგანნი მოხუცების ჟამს რომ უსაქმოდ დაშთეს და მოზრდილი კაი შვილებიც თუ არ მოესწრა, მას უსათუოდ უკანასკნელ მათხოვრება მოელოს, დიდებაზე სიარული, დიდი სილატაკე, გასათხოვარი ქალების დიდი განსაცდელი. ხშირათ მეხერხეს, ხუროს და მუშაზე ცოტა მალლა სდგას ღურგალი და კალატოზი, რადგანაც ამით ხელობა უფრო ფასიანია ვინემც ზემოხსენებულების, მაგრამ ესეც იშვიათათ ხდება და ისიც იმათში, ვისაც თავის საკუთარი სახლკარი აქვს, თორემ თუ ეს არა აქვს, უკანასკნელ იგიც ისეთსავე გაჭირებაში ვარდება როგორშიაც სხვები: მის სათქმელათ ერთი ის შთება, რომ—მინამ ჯანი მქონდა კარგათ ვიცხოვრეო და როცა ჯანი გამელია მაშინ დავეცი, დავარდი ცხოვრებისაგან და ვავგლახავდიო. ამათს უბედურებას ხშირათ ისიც ბადავს რომ კალატოზი, ღურგალი მალალ შენობიდან ვარდებიან ძირს, ზოგი კვდება კიდეს და ყელ გამოჭრილ ლატაკ ცოლშვილს სტოვებს, ზოვი რჩება, მაგრამ

ისე კი არა რომ მას მუშაობა კულანდებურათ შეეძლოს სისუსტის წყალობით მუშაობა არ შეუძლიან, ამის მეოხებით ანუ საქმის გაკეთების შეუძლებლობის წყალობით ვარდება დიდს მწარე სილატაკეში და გაჭირებაში. ამიტომ აქ მოხსენებულ ხელოსანთა მოხუცთ გაჭირებულთ მათხოვართ და ლატაკთ ქალაქ ადგილებში ხშირათ შეხვდებით.

ასეთსავე დღეში ვარდება მეჩექმე, უსახლკარო ხელოსან ლარობ მოხუცს მეჩექმეს ემართება მუხლების ტეხა, რადგანაც მათი მუხლები ბევრი ჯდომის და ცემით გაქვავებულია, სისხლი გამშრალი, უკანასკნელ მუშაობას ვეღარ ახერხებენ, ლოთობას მრავალნი ადრიდგანვე ეჩვევიან გაჭირების გამო და უკანასკნელ ვარდებიან დიდს სილატაკეში, ლოთობაში და მრავალნი მათხოვრობაში იხოცებიან. ასეთსავე მდგომარეობაში არიან მოთავსებულნი ის სტოლიარ ხელოსნებიც რომელთაც ქალაქ ადგილებს ცოლშვილი ყავსთ, მასთან არც საკუთარი სახლი აქვსთ და არც შეძლება, მოხუცებაში შესვლის ამათ ემართებათ ძარღვების სისუსტე, რადგანაც ხელებში სისხლი აღარ უდგაფ რანდის წვევისაგან, სისხლი გამშრალი აქვთ, ზოგ მათგანს ხელის კანკალიც ემართება, ზოგიც დიდს უძლიერებსაც ეძლევა, ხერა ქვერა ავათმოფობას და უკანასკნელნი დიდს გაჭირება-სილატაკეში, მათხოვრობატა ემართება ბოლო. თერძების, პარტნოვების და მექუდეების ცხოვრებაც ასეთია, ვისაც აქვს სახლ-კარი და რამ ხოკარგი და ვისაც არა და მათ უკანასკნელ მოელისთ უსინალოობა, უსაქმობა და ამას მოსდევს მათხოვრობის მინაგვარი სილატაკე. წვრილმან პარტნოვებს კაცი სილატაკეს ცხადათ შეიშნავს, დღეს ამათი რიცხვი მცირე არ არის.

მჭედლის, სლესარი და სხვა ასეთ ხელობათა ხელოსანთა საქმე და ფასი კი ისე არ არის მოწყობილი, როგორც სხვათა და ამიტომ ხშირად ესენი იმ განწირულებამდის არ მიდიან სადაჰდისაც სხვა ხელობის ხელოსნებმა და მუშებმა

აღწიეს. ამის უმთავრეს მიზეზად ის უნდა ჩაითვალოს, რომ ეს ხელობები ჯერეთ ჩვენში ახალს გავრცელებულ ხელობათ ითვლება და მერე ამათ რკინის გზაზედაც კაი მოთხოვნილება აქვსთ, ამ ხელობის ხალხმა რომ მოინდომოს თავიანთს მომავალს მდგომარეობას უზრუნველს ჰყოფენ, მაგრამ საუბედუროთ ჯერ ჯერობით ამის ნიშნები მათში მცირეა. ბევრნი არ ეტრფიან ამას. ამ ბოლოს დროს კი, რკინის გზის ახლო მახლო, პატარ-პატარა ქოხების შენება წყეს, ქოხების შენება შარტოთ მათ არ ემჩნევათ, არამედ სხვა ხელოსნების ცარიელ-ხელოსნებსაც, რომელთაც არაფერი გააჩნიათ და სილატაკისაგან შეწუხებული არიან.

მეთუთუნების, დალაქების და ბევრიც სხვა ხელობის ქარხნის ხელოსანთ დღეებიც ასეთივეა. სახე გაჭირების და სილატაკის თითქმის ერთნაირია და ამიტომ ჩვენ ყველაზე სათითაოდ არ ვისაუბრესთ. არა სანატრელმდგომარეობაში არიან მოთავსებულნი ქალაქ ადგილებში მცხოვრებ მოსამსახურნი ნამეტურ ისინი, რომელთაც სოფელი მიუტოვებიათ, ქალაქს მიჰკედლებიან, აქ დაცოლშვილებულან, სახლი და ქონება არ შეუძენიათ, თუნდ თავს შესაფარი სახლი, ხანში შესვლის დროს მოსამსახურობა აღარ შესძლებია, დარჩენილა ცუდათ. და ამის მეოხებით ნამეტურ ლაქიები ჩაცვინულან მათხოვარის მსგავს სატირელს მდგომარეობაში, არიან ერთნარი მუშაკნიც, რომელნიც ხელზე მოსამსახურეთა მდგომარეობისაგან ბევრით არაფრით განირჩევიან, ესენი არიან შეშის მჭრელები და ლამის ყარაულები და სხვები ასეთნი, რომელნიც სოფლის ბოგანობას გამოქცევიან, ქალაქ ადგილას მოსულან, აქ მისცემიან ცხოვრებას და ცოლშვილის რჩენას, მაგრამ ვაი მათ რჩენას, მათი ცხოვრება გამუდმებულს ბრძოლას წარმოადგენს, როგორც სოფელში არაფერი ჰქონიათ ისევე ქალაქში, ესენი აქ დღიური ლუკმისთვის ცხოვრობენ, თორემ სახლ-კარის და სხვა რამე ავეჯის შესაძენათ ამათ არავინ აფიქრებინებს,

ნეტა იმდენი აიღონ რომ მით თავი იკვებონ, ურიგო და უწყესო ცხოვრებისაგან ვრდომას და მოსპობას არ მიეცნენ, ნამეტარ მძიმე ხელობა არის ლამის ყარაულთა მოვალეობა, ზამთარ-ზაფხულს კაცი კარში უნდა ათენებდეს მთელს ღამეს მღვიძარეობით. ამათ გარდა არიან დღიური მუშებიც რომლებიც ასეთსავე დღეში არიან მოთავსებულნი.

ვაჭრობის მხრით უნდა ითქვას რომ ხშირათ განწირულებაში ვარდება მიკიტანი, ჯამთა ვითარება დროებას სცვლის. იცვლება მასთან ბევრი რამაც, მიკიტნებთა ვითარებაც სხვაფერდება. ვისაც შეძლება, სახლ კარი და ვაჭრობა აქვს, ის წინ მიდის, ის ცხოვრებით აღორძინებას ეძლევა, და ვინც შეუძლოა და არაფერი აქვს ის უკან ვარდება, მძლავრთან ბრძოლას ვერ სძლებს, თანხის უქონლობა დუქნის საქონლის გამრავლების ნებას უსპობს, უკანასკნელ შეუძლებლისაგან დაჩაგრული ვაჭრობას ეთხოვება და ნელ ნელა ვარდება ისეთს წარმოუდგენს სილატაკეში, ისეთს სილარიბეში რასაც კაცი ვერც კი წარმოიდგენს. ასეთ ვრდომილთა და გაკოტრებულთა რიცხვი ხშირათ მინახავს და რა ფიქრი უნდა რამდენიც ხანი წავა, იგი იმდენი უფრო იმრავლებს და წინ წავა, რადგანაც მიკიტნებმა აღებ მიცემის გარდა სხვა რამ ხელობა არ იციან და მძლავრი ანუ მდიდარი, შეძლება-შეუძლოს სქამს და აქრობს.

მიკიტნებს გარდა არიან უქონელი ვაჭრები თვით ბაზა-ზებშიაც და სხვა ასეთ ვაჭრებშიაც, ამათაც იგივე შავი დღეები აღგებათ, რაც სხვებს, ესენი უფრო უარესის გაჭირებით იტანჯებიან, რადგანაც მოხდება ხოლმე რომ გუშინდელი შეძლებული ვაჭარი დღეს უკანასკნელს დღეშია ჩავარდნილა, ზოგს ისე მიზდის ხელიდგან საცხოვრებელი რომ მას დღიური ლუკმის ფასის აღარაფერი რჩება, ასეთ დაჩაგრულთ ოჯახთ ვითარებაც მეტის მეტს სამწუხარო სურათს წარმოადგენს, გაკოტრებული და ცხოვრებით ძირს დაცემუ-

ლი ვაჭარი დალალობას ეძლევა, ანუ ღამე საიდუმლო სათ-
ხოვრობას და ამითი თავს ირჩენს. ასეთ ოჯახთა ვითარება
მაშინ უფრო წყალდება და პირქვე ემხოება, როცა მამას შვი-
ლებიც უხეიროები და უსარგებლონი გამოსდიან. ასეთის ბედ-
შავის და უძლურის ხელოსნებით სავსეა თბილისის აღმოსავლეთ-
თის კუთხის უბნები, ავლაბური და სხვებიც. ვაჭრებთა გარ-
და ჩვენში არიან კინტო მოვაჭრენი. მუხილე კინტოების შესა-
ვებ ბევრი რამ დაწერილა ჩვენს მწერლობაში, ლექსებიც კი,
უმრავლესობას შეუქია ეს ხალხი. ამათ აღვევიწერენ მებურ
მარილეთ, გამბედავთ, ოხუნჯათ და ვინ იცის კიდევ რამდენი
სხვა რაგინდა რით. კინტო თავის ცხოვრებით შრავალთათ-
ვის მისიბაძიც გახდა და საქებიც. მაგრამ საქმე ასე არ არის,
კინტოს ცხოვრებაში საქებს და მისაბაძს არას ვხედავ.

კინტო, მეარღნე, მეფაიტონე და მეტაჭკე, თითქმის
ერთის წყობის ხალხათ მიმაჩნია. ამაფ თვალ საჩინოთ იჩინეს
ქართველობაში თავი, ადრე კინტოები უფრო სომეხებთაგანი
იყვნენ. სომეხთ შესმენილ თავობისაგან დიდი ყურადღება
იქმნა მიპყრობილი, განვითარებით ქართველობაზე უმეტესობით
იწყო წიხ სვლა, ამიტომ ძათში კინტოებიც შემცირდნენ.
ღღეს კინტოების ასპარეზ ქართველ გვარის შვილები ამშვენე-
ბენ, მცირე ოდნათ სომეხნიც არიან ხოლმე, მაგრამ იმედია
რომ სომეხთა მხნე ახალგაზდობა და სამღვდელოება ამასაც
მოსპობას და შემდეგისთვის კინტოების ასპარეზი ქართველთა
სამკვიდროთ გარდიქცევა, ეს იცის ისეთ ხალხის აედმა და
ცხოვრებამ, ვინც ჩვენსავე არხეინები არიან, უბატრონო და
უქონაგო. ქართველი გლეხი იმავე თავიღანვე მსხვერპლი აყო
უსამართლო მონობის და მსხვერპლია ღღესაც ეწავლა უვი-
ცობის მეოხებით ამათ ქონაგი დედამიწაზედ არავინ არის,
ყველ-მათ აღრჩობს და პირში სულს ხუთავს, დარბეულის,
ტყვე გამშრალის და პირში სულ შეხუთულის ქართველებსაგან
იბადება კინტოების დასი. კინტოებს მოსდევს ჯიბგირკბი,

კომარბაზები, ლოთები და მოთამაშენი. ესენი ერთ ხნობით დამნაშავეობის გამო ციხეშიც ვარდებიან, იქიდან დიდის ტანჯვით თავს იხსნიან და მერე სიბერის დროს ისეთს სილატაკეში და მდგომარეობაში იმყოფებიან, რაც შაფათის გლახის მდგომარეობაზედაც კი უარესია და არა სანატრელი.

კინტოების რიცხვი უმეტესად შესდგება მეხილეებისაგან, მეთევზეების და სხვა ასეთი სუმბუქ მომუშავე მოვაჭრე ბიჭებისაგან, კინტოობა უფრო ახალ გაზდას შეფერის, თორემ ხნიერ კაცს კინტოობა დიდათ ეხამუშება. მას რომ ენატრებოდეს, ეს მაინც ნამდილს კინტოებს ვერ აჰყვება. ვინც გაკინტოვდება ის იმ დღიდან თავის ოჯახს, დედ-მამას და ნათესავებსაც ეგლიჯება, იმას სახლში მშობლებთან შესვლა აღარ მოუწდება, ის ყველასაგან ხელს იღებს და ეძლევა თავის კინტო ამხანაგებთან მეგობრობას და კინტოობას. ამას იმ დღიდან გულში უჭრება მშობლების სიყვარული, მომავალში ცოლ შვილობის და ბევრიც სხვა ამგვარნი. იგი ხდება დღიურ საზრდოს მოპოვების მორჩილი, თუ რამეს იშოვნის მით მცირედ იქეიფებს და თულს არ შეინახვს, ერთი სიტყვით იგი კინტოობის დღიდან ხდება ღარიბ კაცათ, სძულდება ყველას და ნამეტურ ღარიბ შეუძლო მშობლებს, ამათვის იგი ერთი სანთლის ფასათაც აღარ ფასდება, მას მხოლოდ კინტო მეგობრები აგონდება, თავის აფსონები, სადმე ქეიფი, ზურნის დაკვრა, ან არღნის, პივა ხანებში სიარული და დროს გატარება.

უმეტესად და თვალ ხილულათაც შეემჩნეულია რომ დღეს კინტოები უფრო სჩნდებიან ღარიბ ლატაკ ოჯახებიდგან, ისეთ ოჯახებიდგან რომელთაც საყოველთაოდ ლუკმა პურის მოპოვებაც კი ენატრებათ. ასეთ ოჯახიდან გამოსული კინტო რომ ნახოს კაცმა და ჰკითხოს თუ იგი რათ გაკინტოვდა? იგი ჯერეთ პასუხს არ მისცემს და თუ მისცა: ჯერ გაიხიბითბითებს, მერე რაღაცა საოხუნჯო სიტყვას იტყვის და თუ სა-

ჭიროთ დაინახა მკითხავს კარგათაც შეუკურობებს, თუ ვინ-
მემ საუბარი დაუწყო, მასპინძლობა გაუწია, დაალევინა რამე,
მეგობრათ გაუხდა და ისე ალაპარაკა, მეჩუე კი გამოსჩნება
რომ იგი ამ ხელობაში უპატრონობის და სილატაკის მეოხებით
ჩავარდნილა, თორემ პირველ დაწყებით სკოლაშიაც ყოფილა,
წიგნებიც უსწავლია, მაგრამ სილატაკის გამო სწავლა ვერ
შისძლიებია, გამოსულა, ან გამოურიცხვიათ, მის შემდეგ აქა
ჩქ, უხეტიალნია და ბოლოს ყველაფერზე ხეოი აუღია და
გაკინტოებულა. მე არ ვკიცხავ მათ, გასაკიცხია ის მიზეზები
რააკი ამათ აჩენს და ჰბადავს.

კინტო ჩვენში ქებულია არა კაი საქმით და სახელით,
უხეირო მოგონებით, წყევლა გმობის და საძრახისის გაგონე-
ბით. უბედურია ის კაცი და ოჯახი ვისაც კინტო შვილი გა-
მოუვა, ვისმეს თუ შვილი გაუკინტოვდა, იმას აღარა ეშვე-
ლება რა, მამას გინდ დიდი შეძლებაც რომ ქონდეს, მაინც
სულ გაფლანგავს ის და არას დასტოვებს. დედმამას არას-
ფერს შეარჩენს, სულ შესჯამს, ამ გვარად ბევრმა გაკინტოე-
ბულმა შეჯამა და დაამხო თავის მშობლების ოჯახი, ასეთ შეძ-
ლებულთ ოჯახთა შვილებს რაღა უნდა ატანდეს ძალას რომ
იგინი კინტოვდებიან, — ცულა წეს ჰვეულება ცხოვრების, ცუ-
დი გარემოება, ცუდი ზედ გავლენა სხვათ. მე იშვიათათ შევხვე-
დრივარ ისეთ კინტოს რომ იმას ან თავის თავის პატივის
ცემა სცოდნოდა, ან თავის მშობლების, კინტოს გულში ზო-
როტება კი არა აქვს, იგი გარემოების მსხვერპლია.

კინტო თავის გარემოების და უბედურების წყალობით
არც მშობლებს იცნობს, არც ნათესავებს, მათ არც ცოლ
შვილობა აგონდებათ, არც უფროსის და მცოდნეთ მორიდე-
ბა, კინტოს ქონება, სახლკარი და დიდება ერთი ვერცხლის
ქამარია და ერთიც თაბახი. ეს თუ აქვს, მას ამაზე მეტი აღა-
რაფერი არ უნდა, ეს ყველაფერია მის, მათი დასაძინებელი
ოთახებ, ტრახტინებია და ანუ ის მიკიტნის დუქნები სადაც

სმენდა სჭამენ, სადაც ხანდისხან მოჯანაგირეთაც არიან, ლოგინი ხომ იშვიათად იციან, სარეცხიც ისევე, ჭამა, სმა და სხვა მოქმედებაც არა კანონიერი აქვსთ, მთელს ზაფხულობითაც ერთ თავათ კარში არიან და ისე ათენებენ აქა იქ ბაღებში, ან წყლის ნაპირებზე. ხანდასხან და ნამეტურ ზაფხულში ფულსაც ხშირათ იგებენ ხოლმე, მაგრამ ამ მონაგებს ისე აქრობენ რომ ერთი გროშით თავიანთ მშობლებს არ დაეხმარებიან, ძმა ბიჭების გატანა იციან, ძმა ბიჭებისთვის სულს არ დაიშურებენ, თუ რამ გააჩნიათ ყველაფერს შესჭამენ და გაფლანგავენ.

კინტოების უმეტესი ნაწილი ღრმად მოხუცებამდის ვერ აღწევს 50 წლებამდის მიღწეულნი თითქმის, ხშირად იხოცებიან მათგან რჩება ერთი ნაწილი, მეხუთედი და ესენიც მოხუცებაში შესვლის დროს დიდს გაჭირებას სცდიან, განსაცდელს, მწუხარებას, გაჩენის გმობას და წყევლას. ზოგი ისეთ სილატაკეში ვარდება, ისეთ მდგომარეობაში რომ აქა იქ ძალღუმადურათ ფეხზე მდგომ ავადმყოფს ეღება ბოლო და ისე ესალმება სოფელს. იმ დროს კინტო გროშის მონატრულია და უმეტეს ნაწილიც მშიერ მწყურვალეა. კინტოებმა ერთმანეთის პატის ცემა და გატანა უფრო კარგათ მყოფობის დროს იციან სნეული ავიწყდებათ, თუ შეწუხდება ავადმყოფი, მაშინ კი ნახავენ. სნეული-ლატაკი კინტო მათვის საჭირო არ არის, თუ მოკვდება, მაშინ კი წავლენ კუბოს ასაწევად, საფლავზე ღვინოსაც დაღევენ და შენდობასაც ეტყვიან. ავად მყოფი კინტო თუ დიდ ხანს რჩება ლოგინად ვაი ამისი ბრალი და ვაი ამის დღეს, მას თავის უბედურებით უეჭველად მათხოვრობა მოეღოს, მაგრამ ვაი იმ მათხოვრობასაც, მათხოვრობასაც კაი გამბედაობა უნდა.

ერთის მხრით თავის დამცირებამ და კინტო კი ამისთვის არ არის მამზადებული, თუმცა მისთვის კი იგი უარს არასდროს არ იტყვის. კინტოებს რომ შესმენა ჰქონდესთ და თავის

ცხოვრებას უფრო აიღებოდნენ, მაშინ შეიძლება რომ მათ ცხოვრება გაუმჯობესონ, მომავალში სილატაკე და გაჭირვება აიცილონ, ამისათვის მათ არც ზრუნვააქვს და არც ფიქრი, ამიტომ მომავალში ჰპოვებენ მას რასაც სთესნ და ეძებენ. მე არ მგონია რომ კინტოში ოცში ერთმა შეირთას ცთლი, ან იგი კაცურათ მოკვდეს, იგინი ისე არიან აღზრდილ გადაკეთებულნი რაზედაც ლაპარაკი არ შემოძლიან: ვიტყვი იმასაც, რომ ამ უბედურთა საქმეებში რამდენათაც თვით იგინი არიან დაშნაშავენი, იმაზედ მეტი მათი გარემოება და პირობებია, ანუ საზოგადო წესები.

კინტო ძრიელ ადვილად და ძრიელ ხშირად ვარდება პოლიციის მხედველობის ქვეშ, ამათთვის ციხეც ხშირია, ერთობ მრავლად და ხშირად ვარდებიან ციხეში. ზოგის ცხოვრება ხანდისხან ისე მოეწყობა რომ კინტოს ციხეში ზაჯდომაცკი ენატრება რომ ეგები იქ მით თავი ირჩინოს და მშვიერი არ დარჩეს. ამ გარემოებას მათში ჰბადავს მათი უსაქმობა, შიმშილი, სილატაკე და გაჭირება. გაჭირებისაგან ხშირად კინტო იქამდის მიაღწევს რომ თავზედ უბრალო ნაბდის ქუდი ხურამს, უბრალო ლურჯი ხალათი, არა აქვს თვით უბრალო თბილი ტყავის საცმელი, ფეხზედ დახეული წინდები და ჩუსტები აცვია, ჩუსტებში გოველთვის წყალი შედის და ფეხები სველი აქვს, ასევე მთლად ტანისამოსი. ამეებს კიდევ სხვა გაჭირება ერთ ხმის გარს, ბევრი და მეტად უსაზღრო. საქმელსაც ნულარ იტყვით, ნახევარზედ თითქმის მშვივრად არიან დაშთენილი და ნამეტურ მაშინ როცა დიდი ყინვებია და ზამთარი, მაშინ ანითი ცხოვრება სწორედ ცეცხლს წარმოადგენს. ამ სიცივე-ზამთარში ბედშავენი ხშირად თაბახი თავზედ დადგმულნი ქუჩა-ქუჩა დადიან და ჰყიდიან რამეს, მაგრამ არც ამით ეძლევათ მათ ცხოვრებას შველა და ხსნა. დღიურ ლუკმისთვის აღამებს და ხშირად ესეც არა აქვს. ბევრი ამათში ისეთის თვისებისაც არის, რომ კარგს კაცათაც გადაკეთდეს,

მაგრამ პირი უკუღმა უბრუნებია და ამიტომ იგინიც ჩაცვი-
ნულან ისეთ სამწუხარო დღეში, რომელთაც ლუკმა პურის-
თვის ისე მოსწყობით საქმე რომ მერე ციხეშიც კი განუძრახავთ
ჩაჯარდნა, ამისთვის თავის უნებლიედ საქმე ჩაუდენია და ცი-
ხეში ჩავარდნილა ციხეში მყოფობის დროს იგიმ შობლებისთვის
ხდება საყურადღებოთ, მშობლის ჯიჯარი ვერ ითმენს და
ხშირად ხედვენ მას ციხეში დედა და საბრალო დები რომე-
ლთაც აქმნება ნემსით უშოვნად გროშები მით პური,
ან ხილი უყიდნიათ და შვილისა და ძმისთვის მიუტანიათ ცი-
ხეში პატივად. ციხიდან გამოსვლის შემდეგ ზოგი კინტო ასეთ
ლატაკ საბრალო დედას და დების ამაგს არ ივიწყებენ და მე-
რე კი პატივს სუემენ და სამაგიეროს უხდიან, სამწუხაროდ
ზოგი კინტო კი ისეთისთვის გამოდის, ისეთ გარემოებით
ისაზღვრება მისი ცხოვრება, ისე ირევა რომ იგი შემდეგ-
შიც უსარგებლოა ღარიბის ნათესავთა, დედის და დებისთვის.
ამას დაასაბუთებს შემდეგი ამბავი რომელიც დარჩენილია ხალხში
კინტოების ზნეობის დასახასიათებლათ.

ერთს ღარიბს ოჯახში კვდება გამოჩენილი კინტო, თავის
ძმა ბიჭების მფარველ პატრონი, ბედშავი დედის და დების
ურგები, არაფერში დამხარე. სიკვდილის დროს კინტო სწყუხს,
გმინავს, განწირულს დედას ეუბნება: „ოხ, დედი, რა შვილი
გიკვდები,“ დედა ეუბნება: მაგდენიც არაფერი“ ამის ახსნას მე
არ მოყვები. მიმინდვია მკითხველისთვის და მან ახსნას ზომა
საბრალო სულიერის მხარეებისა, განწირულებისა და უბედუ-
რებისა თუ მას რამ ათქმევინა ასეთი პასუხი მომაკვდავის შვი-
ლის წინაშე. დედას, რომელსაც შვილის გაჭირების და სიკ-
ვდილის დროს ყოველივე უნდა ავიწყდებოდეს, არა მგონია
გაბედოს ასეთი რამის თქმა, რომ ის უკიდურესად არ იყოს
შვილისაგან გულ ღვიძლ დადაღული. მოდი და ნუ დაიდაგე-
ბა ბედშავი დედა, როცა იმის ვაჟი თავის მონაგებს სხვებს
აქმევს, ქეიფობს ზურნით, არღნით და იმავე დროს მის მშობ-

ლებს და დებს კი პური ენატრებათ, ასანთი ნავთიც არა აქვთ და მასთან წუმწუმაც. ნუთუ აქ დედას არ უნდა მიეცეს საფუძველი შვილის სიმძულვარის და შეძულებისა, ცხადი საქმეა რომ მიეცემა, მაგრამ ხშირათ ამას არაფინ კითხულობს და უსარგებლო შვილი ბედშავ დედას და დებს უანასკნელ და მარხვის ხარჯითაც ჭირათ და ტვირთათ უხდებათ.

გლებთა ხელოსანთა და ვაჭართ შორის სადაც კი. განათლება წავიდ- წ-ნ, სადაც კი შეგნებულმა აზროვნებამ გზა და კვალი მიიღო იქ ქართველთ შორის, მათხოვრობამ კლება იწყო და რაც ხანი გავა და მრავალ ნაირათ აღორძინებული ცოდნა, ხელოსნობა და ვაჭრობაც წინ წავა, მით ჩვენ შორის ცუდათ ყოფილთა რიცხვი და მათხოვართ რიცხვიც ერთი ოცათ შემცირდება. აქამდინ ჩვენთ ხალხთ შორის სულ ოციოდე ხელობა არსებობდა ამ ხელობებმაც ჩვენში ვრდობა მიიღო და აღგვა, როგორც აზიურმა ხელობებმა, ამათ ნაცვლათ ევროპიულმა იწყო გავრცელება და ისიც რამდენმამე ხელობამ. უმრავლესი საქონელი და სახმარი იარაღი ჩვენს ქვეყანაში სულ უცხოეთიდგან შემოდის დღეს კი ნიშნები გაჩნდნენ ევროპის ხელობათა მიმდევარნი. ყველა ასეთნი კი საქართველოს მშრომელ ერს დიდს სახსარს და წარმტესის ძალას მისცემს, რომ ამ შრომის მოყვარეების შეილებმაც უვიცობისაგან მონარუქებულს სილატაკეს თავი დაახწიონ. შრომის უღელს შეებან და კრძალულებასა და შორიდებაში გამოზრდოლებმა თავიანთ სანაქებოს შრომით იმოვნენ ლუკმა პური და სხვა რამ ტაციობით, იგრიშით და აკლებით ვერას გახდებიან. ვერც ქურდობით.

ქართველი ერი ძველის ძველთაგანვე შენიშნულია ელინთა და რომელთ მწერლებთაგან როგორც „მიწის მუშაკნი“ ამის მაგალითს ჩვენ დღესაც ვხედავთ და ქართველი კაცნი ერთგული მუშა არის თუნდ ისეთის ხელობის და მუშაკობის, რასაც იმისთვის ჯერობანი ნაყოფიც კი არ მიაქვს. თუ გარე-

მოებამ საქართველოს მუშას შეუწყო ხელი და საქართველოს მთასა და ბარში მდებარე მადნებს გზა მიეცა, მაშინ კი საქართველოს მუშაც თავს დაიხსნის სილატაკისაგან. იგი გამოვა შრომის ასპარეზზე, იგი მხნეთ დადგება მუშაობას და ამ მხნე მუშაკობის მეოხებით თავს იხსნის მომავალის ვეშაპის სილატაკისაგან და ამის მეოხებით იგი განათლებით და ზნეობით მხარეებითაც წინ წავა და აღორძინდება. რადგანაც მრავალ საუკუნოების ბრძოლაში განვლილ ქართველმა ეს აშკარად და ცხადად დაამტკიცა ესევე გარამოება მას შექვენის პოლიტიკურს ასპარეზზედ უთანასწორობის მოკამათე-მებრძოლად.

მათხოვრობა, სილატაკე და გაჭირება დედაკაცობას უფრო ეტყობა. ამიტომ ამათი აღწერა ცალკე გვაქვს დატოვებული. ოდესმე დავბეჭდავთ.

1887 წ. ია მარტშიძე.